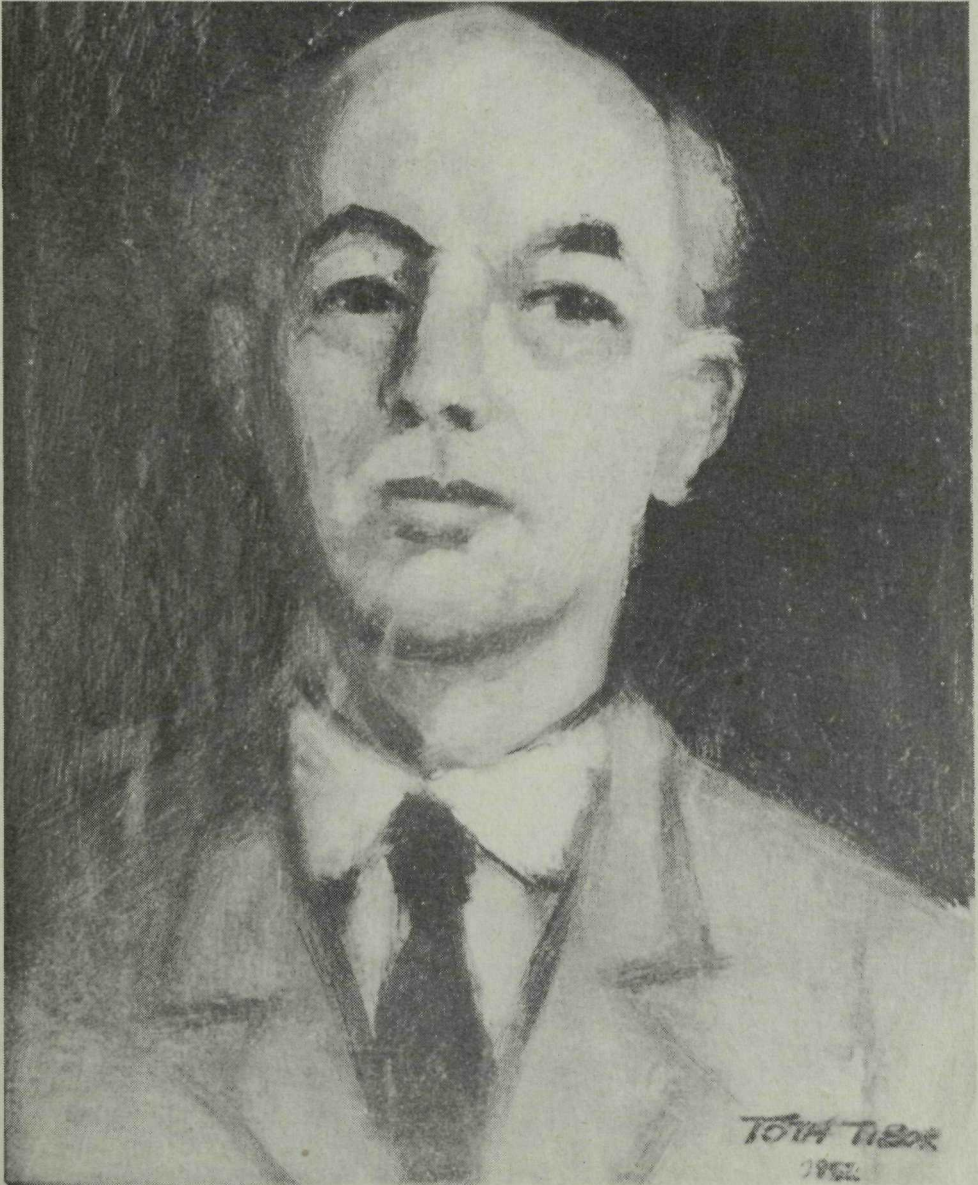

JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

3

XXXI. évfolyam
harmadik szám
1987. szeptember

A címloldalon Tóth Tibor alkotása: Chiovini Ferenc (1952)

OROSZORSZÁG POLGÁRAIHOZ!⁶⁰

Az Ideiglenes Kormány meg van döntve. Az államhatalom a petrográdi proletariátus és helyőrség élén álló Forradalmi Katonai Bizottság kezébe ment át, amely a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének szerve.

Az ügy, amelyért a nép harcolt: a demokratikus béke haladéktalan felajánlása, a földesúri földtulajdon megszüntetése, a termelés munkásellenőrzése, Szovjet Kormány alakítása — biztosítva van.

Éljen a munkások, katonák és parasztok forradalma!

A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetje mellett működő Forradalmi Katonai Bizottság

1917 október 25. Reggel 10 óra.

Ex. V. Lenin - a polgárokhoz.

Éljen a munkások, katonák és parasztok forradalma! Éljen a demokratikus béke felajánlása! Éljen a földesúri földtulajdon megszüntetése! Éljen a termelés munkásellenőrzése! Éljen a Szovjet Kormány alakítása! — biztosítva van.

Az Ideiglenes Kormány meg van döntve. Az államhatalom a petrográdi proletariátus és helyőrség élén álló Forradalmi Katonai Bizottság kezébe ment át, amely a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének szerve.

Az ügy, amelyért a nép harcolt: a demokratikus béke haladéktalan felajánlása, a földesúri földtulajdon megszüntetése, a termelés munkásellenőrzése, Szovjet Kormány alakítása — biztosítva van.

Éljen a munkások, katonák és parasztok forradalma!

Kiáltvány „Oroszország polgáraihoz!“. Lenin kézírata. —

1917 október 25 (november 7)

TARTALOM

- 5 Csendes köszöntő — Lányi Sarolta verse
- 6 Üzenet, a nyírfák hazájából — Válogatás tatár, kirgiz, kazak, kumuk, avar és azerbajdzsán költők műveiből
- 9 A mandulafa — Timur Zulfikarov
- 11 Elfeledett hangok — Jurkovics János írása
- 16 Útközben — Hortobágy Zoltán írása

VALÓ VILÁG

- 20 Hét évtized és a ma
Összeállítás a NOSZF' győzelmének
70. évfordulója alkalmából

FÓRUM

- 27 Az iskolázottság területi egyenetlenségeinek alakulása Szolnok megyében az 1960—80-as években — Dr. Vincze Sándor tanulmánya

MŰVÉSZET

- 37 A Tabán festője — Bemutatja
Tarpai Zoltán

TÉKA

- 39 Aczél György: Jövőt mutató elődök
Dr. Kerékgyártó István könyvismertetője

KÉPEK

Folyóiratunk illusztrációit Tóth Tibor alkotásai-
ból válogattuk. (Fotó: Tarpai Zoltán)

Címlapunkon Tóth Tibor Chiovini Ferenc 1952.
című alkotása

E számunk szerzői:

Lányi Sarolta
költő

A Gábor Áron Gimnázium műfordítói köre
Karcag

Jurkovics János
újságíró, Szolnok

László Gyula
a Jászkunság felelős szerkesztője

Vagyim Jeromin, Gavril Petroszjan,
Vagyim Volkov
az APN munkatársai

Dr. Vincze Sándor
az MTVB művelődési osztályának vezetője
Szolnok

Dr. Kerékgyártó István
tudományos főmunkatárs
Szolnok, MMIK

Tarpai Zoltán
fotóriporter, Szolnok

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadója: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánai Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1987. június — 2096

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztőbizottság: Berényi Ferenc, dr. László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Tálas László, Valkó Mihály (elnök), dr. Zádor Béla,

Terjeszti: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXIII. évfolyam, 3. szám, 1987. szeptember

Csendes köszöntő

Nem érdemeltem meg
első nagy boldogságom:
gyermekem születését.
Nem én hoztam világra.
Csillogó műszerekkel
másoknak buzgósága
segítette a létre
egyetlen magzatom;
megszülni gyenge voltam.
Halál hideg batárán
kloroform-kábulatban
órákig félbalotton,
jaj, bizony nem hallottam
győzelmem harsonáját:
gyermekem első, mérges,
de anyafülnek édes
akaratos sírását.

Én nem voltam jelen.

Nem szolgálhattam meg
másik nagy boldogságom:
hogy szép, szabad hazám van.
Nem vívhattam meg érte.
Villogó fegyverekkel
szabaddá mások tették,
új létre segítették.
Én csak jajjal sirattam

és távolból szerettem
évekig – biztonságban –
míg itthon a halál dúlt
s annyi hős élet pusztult.
Jaj, bizony nem hallottam
győzelmünk harsonáját,
országunk szép szívének
első, új vérrel frissült
jó, boldog dobbanását.

Én nem voltam jelen.

Nem ígérhetek én
megifjodott hazámnak
szikkadó mezőmről
eljövő esztendőnkben
acélos, dús aratást.
Elmúlt éveimnek
műves kis játékait
adhatom csak. – Szeretnék
szólni sokkal szebben
mostan igen kellő
barcos igaz szavakat.
Mondom is, de hangtalan.
A hü szív szemérme
forró piros pecséttel
zárja le az ajakam.

Csak suttoztam: jelen!

Üzenet a nyírfák hazájából

— Válogatás tatár, kirgiz, kazak, kumuk, avar és azerbajdzsán költők műveiből

Györffy István a Nagykunsági krónikában részletesen leírta, hogy a 13. század elején a tatár hódítások elől hogyan menekült Magyarországra és telepedett le az Alföld termékeny rónaságán a kun nép negyvenezer családból álló egy része. A mai magyar kunok és a Szovjetunióban élő ősi utódok közötti rokoni szálakat elevenítette fel nemrég a karcagi Gábor Áron Gimnázium műfordítói köre — Körmendy Lajos írónak, a középiskola tanárának kezdeményezésére. E sajátos műhelyben — a közvetítő orosz nyelv segítségével — az iskola diákjai fordítják a verseket, novellákat, ápolva ezzel is a közös gyökereket, és segítik számunkra jobban megismerni a Szovjetunió népeinek kortárs irodalmát, népi és nemzeti értékeit. Most ezekből a fordításokból nyújtunk át egy csokorra valót folyóiratunk olvasóinak.

GABDULLA TUKAJ TATÁR KÖLTŐ

Lehet szeretni

*Lehetne szép a tél a zúzmarás ragyogásban.
De báza nincs a szegény népnek, él rossz gúnyában.*

*Lehetne jó a nap, az érlelő, izzó nyárban,
De árnyas enyhely nincs sehol; ha van: palotában.*

*Lehetne szeretni a mezőt, hegyet e világban,
Nem szeretem, hogy benne igazságtalanság van.*

(Fordította Szendrei Zsuzsa 2. a. oszt. tanuló)

ATKAJ KUMUK KÖLTŐ

A folyócskánál

*Falu mellett, hegy tövén
Kis folyócska kanyarog.
Gyerekek a nap hevén
Tavat rekesztenek ott.*

*Amint arra kószálok,
Látok sok szép szőnyeget.
Vízben állnak a lányok,
A mosáshoz értenek.*

*Szomszédasszony szötte mind,
Hej, hogy úsznak a vízben!
Miért érzem ezt a kint,
Ezt a sajtást idebenn?*

*Fölzeng ajkán az ének:
Mintha szívem gyúlna ki!
Hegyi patak vizének
Nincs hatalma oltani.*

(Fordította Oros Katalin 2. a. oszt. tanuló)

Április

*Búcsúzz, szeszélyes április,
Ne jöjj vissza egyhamar!
Ajtónkban áll már május is,
Zöld palástja betakar.*

*Gyülöljük már a zord havat,
Derűs napot ábitunk.
Rideg, fénytelen arcokat
Most látni sem akarunk.*

*Jön a május, zeng a dal is,
Értjük, mi áll e mögött.
Mily különbség van, április,
Te és a május között!*

*Elrejtet a hegyi rétet,
A ködlepedők alatt,
Szeledtől a virág reszket,
Te szórsz a fűre havat.*

*Május játszik a napfénnel,
Sápadt felhő továbbáll.
Virág újul a reménnyel,
Illatárja messze száll.*

*Ősz hajú, viruló költő,
Május, űzd a deret!
Ha a nép is boldog, zengő
Fény, töltsd fel lelkemet.*

(Fordította Takács Beáta 1. a. oszt.
tanuló)

ABDRASIB BERGYIBAJEV
KIRGIZ KÖLTŐ

Esti dal

*Milyen csodás minden körös-körül!
Az eső is, mely hirtelen csördül,
Hozzáadott
Egy különleges hangot,
Mely e dallam szárnyain röpül.
Mint ha egy legény
Közel
Az eresznél,
(Fájában még erdő s gyantaillat él),
Ülve kényelmesen a tornácon,
Harmónikáján a dal életre kél.
Ázhat baja
Az eső árában,
Érezni a fű finom illatában:
Mily frissesség! Könnyű lélegezni!
E szavak sejlenek a muzsikában.
Játszik a legény. Az eső szakad.
A dallam lassú
S néha megszalad.
A legény játszik vagy eső esik?
Együtt tűnik ez egyetlen dálnak.
Beteltem hosszan e muzsikával.
De már elállt.
És nem tudtam, hogy jaj,
Játszott-e,
Volt-e itt harmónikás,
Volt-e eső. . .
De íme – itt a dal.*

(Fordította Nagy Károly 2. B oszt.
tanuló)

Fiatalodom

*Öregség ideje nem jött el,
Ifjodok gyűlő éveimmel.
Sokat megéltem én a világon:
Ím itt vagyok ifjú szívemmel.*

*Nincs napom, mely tétlenül telik,
Boldog vagyok: munkám jólesik.
Minden dallal, mit másoknak adok,
Szolgálom hazám népeit.*

*Lehetsz kazak, üzbég is lehetsz,
Kedves vagy, ha embermód szeretsz.
Oroszország-testvérei vagyunk,
A jövőbe társakkal mehetsz.*

*Fiatal koromtól vak vagyok,
De mindent ugyanúgy láthatok.
Amit látott szemével a látó –
Vak költő szívével láthatott.*

*A bánat ismeretlen nekem,
Pedig én már rég megöszültem.
Nem törekszem látszólag sebová,
Búcsúzni versben nem igyekszem.*

(Fordította Soós Éva 1. a. oszt. tanuló)

RAVIL BUHARAJEV TATÁR KÖLTŐ

A szent forrás

*A szórtan mezők felett,
farkas-lakta puszta felett
az ezüstös nyárfák lombját
a szél zizegtette meg.*

*Kergetőznek a szelek,
futnak a tüskés cserjéknek.
Kontya alatt rezgő fűznek
sekély öböl felfénylett.*

*Ágak közt varjú károg.
Itt fakadnak szent forrásból
a bővizű patakok,
előtörnek föld gyomrából,
mint áttetsző virágok. . .
Fényük csalárd pompájában,
sorsuk ködös alakjában
ragyogást és fényt látok.*

*Világnak tartva tükröt
elszállunk a bajok felett,
akár az ezüst permet
táncol tova a víz felett!*

*Szél űzi a felböket
a kékhátú Káma felől,
melyet a kis forrás zengő,
vad ereje teremtett!*

(Fordította Kálmán György 2. b. oszt. tanuló)

Musfiki gyermekkorának könyve

A mandulafa

„...A nyilat már kilőtték, de a madár még énekel a bokorban...”

Miért ilyen korán virágzik a mandulafa?...

Még hó borítja a közép-ázsiai falu agyagból vert nyomorúságos viskóinak lapos vályogtetőit, még olvadó hó borítja a vályogtetőket, még vékony hóréteg borítja az alacsony tetőket, de a mandulafa már virágzik. Hideg, füstös, rózsaszínű virágai vannak.

A kis Musfiki ajkával megérinti ezeket a korai, elsőként megjelenő, bátor virágokat, azt gondolja: ezek a virágok biztosan melegek, életet árasztanak, simogatnak, hiszen csak ezek virágozhatnak a februári nyirkos, sivár közép-ázsiai faluban. De a virágok hidegek és kemények — leperegnek a kisfiú fiatal, lányos ajkairól. Akkor Musfiki ajkával, fogával letépi a virágokat a hideg, sötét, rejtőzködő ágakról és szétrágja őket, de kezdetben semmi ízük nincsen, aztán pedig égetik a nyelvét. Keserű, savanyú, korai virágok. Musfiki kiköpi őket. Szomorú lesz.

Miért ilyen korán virágzik a mandulafa? Miért hidegek a virágai? Miért keserűek?...

Musfiki apja, az öreg Bobo Szaid pásztor, azt mondja fiának: minden fa közül a mandulafa virágzik a legkorábban és a legkésőbb érleli meg gyümölcsét. Az eperfa a legkésőbb virágzik és a legkorábban érleli meg gyümölcsét. Kisfiam, kis Musfikim,

legyél olyan, mint az eperfa, mint az áldásos balhai eperfa.

De Musfiki elégedetlen. Neki jobban tetszik a mandulafa és az, hogy magányosan virágzik a februári, sötét, nyirkos falu közepén. Legyenek csak keserűek a virágai. Azért még elsőként jelentek meg. De az eperfát is sajnálja. Sajnálja levágott ágait, melyekkel a selyemhernyókat etetik. A sah eperfája Musfiki viskója előtt növekszik. Még téli álmát alussza. Törzse tompa és sötét. Musfiki felmászik a fára és nézi megcsontkított ágait. Mintha élőlény lenne. Mintha egy gazdátlan, kőbor kutya lenne, akit a falubeli fiúk megvertek. Egy levágott farkú, falkájától elszakadt farkaskutya. A fának az ágait vágják le, neki pedig a farkát. A fa levágott farkú farkaskutyák repülő falkájához hasonlít. Az elhagyott kis közép-ázsiai falu fölötti égen repülő farkaskutyák mozdulatlan falkájára...

Óh, apa, apa, apám, miért vannak a világon levágott farkú kutyák és megnyesett ágú fák?...

Miért is állok a még alvó eperfa alatt, és tenyeremmel végigsimítom arcomat és hirtelen megérzem, hogy a gyermekiesen duzzadt felső ajkam fölött kiserkedt a bajszom, melynek még bátortalan pihéit ide-oda lengeti az élénk szél. Egyéves kis borjünk eleinte még dombocskáknak látszó tompa kis szarvacskáira hasonlít.

Óh, apa, miért nő ilyen korán a bajszom? Korábban mindegyik velem egykorú pásztorlegény bajszánál. Most mind rajtam fognak nevetni.

Óh, apa, magának van igaza: jobb eperfának lenni, mint korai, keserű mandulafának, amely magányosan virágzik a februári lucskos kis ázsiai falu közepén...

Végigfut a fiú a falun, ki a sötét, lágy pusztaságba. Magasszárú bakancs-sárcipőjével bele-belesüpped a sűrű, nedves földbe, de fut, fut, fut. A föld jó. Tetszik Musfikinek, ahogyan süpped és szétmállik a lába alatt. Az engedékeny, becézgető föld egyetlen tehenük, Úljasa jóságos, nedves nyelvére hasonlít, amikor nyalogatja az újszülött borjút...

Apa, apa, egy egész csordát őriz, pedig csak egy tehene van. Miért, apa?...

Fut a fiú a februári pusztában. Egyedül. Futás közben lázasan megérinti tenyerével az arcát és jéghideg ujjával megérzi duzzadt felső ajka fölött a ruganyos, viszkető pihéket. Nő a bajusza. Hallgat a végételen, sáros pusztaság. Hirtelen erős, nedves szél kerekedik a mezőn. És imitt-amott, mint rózsaszínű, füstös, élő kis felhő-szigetek, állnak az ártatlan, védtelen, virágzó mandulafák. Musfiki odaszalad az egyik fához és megáll, nem veszi el ujjait az ajka fölötti tüskés kis pihékről. Nő a bajusza. Virágzanak az első hideg fák...

A kisfiú leveszi fejéről a fergani** tübetejkát — fonott csörgőkigyóként tekeredik alóla egyetlen hajtincse szinte kopaszra nyírt fejére: Musfiki az egyetlen fia Bobo Szaid pásztor-nak. Allahnál könyörögtek érte a távoli, apró szemű homokkal teleszórt szent város, Ali Āta keskeny falai alatt. Összeszorította néma, keskeny ajkait Musfiki anyja, óh, Kumrihanum, amikor megszülte őt: a sariat*** megtiltja a szülő nőnek, hogy kiáltozzon szülés közben. A gyermeknek szent csöndben kell a

világra jönnie. Hogy a jóságos Anygal ott lebegjen, röpdössön az újszülött feje fölött, hogy a kiáltások és nyögések ne ijesszék el.

Így halt meg Kumrihanum a szülésben összeszorított ajkaival. Lehet, ha megengedett volna, hogy kiáltozzon — túlélte volna?...

Musfiki nem ismerte az anyját. Csak a neve maradt utána. Mint gyógy után az üres, üregecs, csörgő böre. De most, a ringadozó, füstös mandulafa alatt Musfiki anyjára gondolt, és úgy tűnt neki, hogy ismeri őt, hogy anyja él és reszketve öleli magához, ő pedig arcához simul és érzi hosszú, vaskos hajfonatainak fanyar, keserű tejszagát, ugyanis szülőfaluja, Cseptura asszonyai tejbe merítik fejüket mielőtt haját mosnának és ettől lesz hajuk dús és csillogó.

Óh, a szinte talpig érő, menta- és mosuszillatú iráni vízben megmosott illatos asszonyi és lányka hajfonatok tündöklése!...

Musfiki állt a mezőn a virágzó mandulafa alatt és fürge ujjával ráncigálta ajka fölött a pihéket. Fájt neki. Még a könny is kicsordult a szeméből. Hirtelen megértette, hogy mindez hiábavaló. Ugyanolyan hiábavaló, mint megnyesni az eperfákat: ameddig a törzsük nem hal el, úgyis élnek és teremnek. Most a falubeli fiúk emírnék, a falubölcsének fogják őt csúfolni. Ők viselnek hosszú, sűrű, félelmetes, lekonyuló bajuszt...

Musfiki keserű könnyekre fakadt. Óh, apám, miért virágzik ilyen korán a mandulafa? Miért keserűek a virágai? Hogy-hogy én sírok... Miért, apám?...

(Vízkeleti Erzsébet fordítása)

Elfeledett hangok

Vallomások a szülőföldről

A nemzet nagy fiainak szülőhelyei fáklyalobogású pontok a haza térképén. Vértivataros történelmünk e beszédes jelképei azonban többnyire olyan szunnyadozó falvak és városok szorító ölelésében világlanak, amelyek korunkban csupán egy pislákoló gyertyaláng fényével adnak jelet magukról, vagy még annyival sem. Egykori versíróink, festőecset mellett tűnődő Kolumbuszaink ugyan is nem fedezték fel tájaik szemérmes szépségét, utcáik szonett-könnyedségű hangulatát, múltat őrző házaikat, mert fájdalom, de hullócsillag-villanásnyi életükben nem vezérelte erre őket hányatott sorsuk. Így hát a jelöletlen pátriákról szólni a hétköznapi emberének kell, akinek örökzöld ágként akkor is szíve köré fonódik a honi föld e zsebkendőnyi területe, ha éppenséggel utcaköveit, iskolapadjait nem koptatták szellemóriások, és ha nevét — Kiskőrössel, Nagyszalontával, Érmindszenttel ellentétben — a múzsák nem röpítették Heli-kon kies ormára...

A Nyírség számos tenyérben kuporgó falva bizonyára nem okoz fejtörést a színes képeslapok, turistacsalogató kiadványok megálmodóinak, mert az apró, földszintes települések látszatra nélkülöznek mindenféle szemet biszergető kü-

Tabáni rész télen 1986.

lönlegességet. Ha alaposan belegondolunk, talán igazuk is van. A nyíri dombok árnyékában meghúzódó Nyíracsaán, szülőhelyemen, valóban nem adtak találkát egymásnak rekettyéssel szegélyezett folyók, de még megejtő patakok sem suhannak sebesen a kertek alján, nem beszélve az utcákról, udvarokról, amelyeket az itt élők legnagyobb igyekezete ellenére sem ékesíti Szemiramisz függőkertjének pompázatos mása. Mégis, kényszerű bolyongásaim után egy tékozló fiú aggályoktól terhes örömeivel térek meg a szülőföld szirénhangjának csábítására, hogy húsz év után újraéljem zsengekorom seregnyi csodával bírókra kelő napjait. (Ám valótlant állítanék, ha azt mondanám, hogy a hosszú pályára eresztett vágy sas képébe bújva ezenközben nem bukkant elő jót marni a leláncolt Prometheusz májából. A szüntelen megújulásra képes titán, az el nem hurcolható anyaföld azonban mindig megadó engedelmességgel tűrte a kifakult lélek mohó étvágát, és a viláért sem lökött volna el magától durván.)

Érkezésemkor lángra gyúlnak, kiszíneződnek az emlékek, eloldozott képletem az üveghegyen túlról előcsalogatja a gyermekkor könnyed sóhajtasú nyarait, a zománcos ragyogású perzselő napokat.

A falu főterén bandukolva úgy tűnik, csirízbe ragadt az idő: az évszázadok óta jámboran álldogáló református templomot most is mint kotlóst a csibéi guggolják körül a csendes fohászokat mormoló házak. Némelyik mintha közelebb hajolt volna feloldozásért... A térnek abban a sarkában, ahová vihar után a koszos esővíz gyülemlett, búvik meg a hajdan örökös félhomályba burkolózó cipésműhely. Ma már nem lehel ragasztószagot, s magasba nyúló lépcsőjén sem botorkál többé a pápaszemes suszter.

Arrább, a kaptató tetején kihívóan tör az ég felé a görögkatolikusok templomtornya. Gyér világítású szentélyének boltozatán mintegy kétszáz esztendeje csüggnék festett ábrázattal a mennyből megidézett, megfagyott mozdulatú szentek — repedésektől hálózottan. Kórusban velük dörren rám a múltból egy öszszevonat szemöldökű, szigorú arc: „Hogyhogy nem akarsz templomba menni?! A kecske se menne a vásárba...” A vasárnapi istentiszteleteket ugyanis módfelett igyekeztem böjtire fogni, de természetesen nem eltökélt meggyőződésből, hanem inkább valamiféle konok dac motoszkált bennem egy folyton ismétlődő kötelezettséggel szemben.

Komótosan lépkedve indulok el az utcánkon, ám csikómód fickándozó gyermeklelkem tüstént erőteljes nadrágcibálással adja értésemre, hogy engedjem végre magam elé; neki túlon túl csigalassúságú a kimért gyaloglás. Vesszöt a kézbe, de ízibe!, különben ki zavarja meg az udvarokon elhasaló kutyák bávatag nyugalmat? A hajlékony husáng mindenkor kellő zajjal koppant a kerítésleceken — acsarkodásra ingerelve még a jobb létre szenderült kutyákat is. (Azt persze kiváltképp nyilvántartottam magamban, hogy a tébolyodott ebek a korhadtt deszkák rozzsantságát megneszelve vagy a homokba kapart „alagutakon” hol tudnak egy szemvillanás alatt láb előtt teremni. Olyankor aztán fegyelmezetten odébálltam, de a következőnél már folytattam gonosz incselkedésem...)

Most hirtelen szembeötlik, hogy a valamikor langaléta árnyékot rajzoló kerítések már nem takarják el előlem a Napot; nem kell sűrűn pislognom az

arcomat bordázó, villódzó fények miatt. A szénásszekereket és a hazafelé baktató csordát feneketlen falánksággal elnyelő utca is mintha sükátorra karcsúsodott volna. Imitt-amott végleg elsüppedtek a csúf sebekkel éktelenkedő, megroppant derekú házak — magukkal cipelvén az enyészetbe századunk villámításait. A régiek közül egynémelyikkel ismerősöknek kijáró tisztelettel üdvözöljük egymást. Mennyire megszeliődtek vonásaik! Pedig annak idején ugyancsak vicsorgott rám Mări néném veranda ablaka, de a folyvást szitkozódó Julcsa néném féltéglával bezúzott üvegei előtt is jobbnak láttam felvenni a nyúl-cipőt. A részeges Pista (akit meglett kora ellenére csak úgy pistáztam) háza messziről elárulta, ki fia borja lakik benne. Dülledt hasát akácmanók támogaták, nehogy elterüljön, ablakai pedig olyan kancsalul és homályosan meredtek az elhanyagolt szőlőlugasra, hogy bizony rápirítottak Pista komám két kancsó bort követő tekintetére.

A Grünwald domb, amely a köz ajkán nemzedékek óta „Grimbó hegy” néven élt, s utcánk egyik oldalának vetett gátat, százalmas homokbuckává töpörödött; mellette térdre ereszkedett a többi lomha domb is. Minden emberléptékűvé zsugorodott...

Már csupán lelkem rejtekeiben izzik elevenen vakítóan fehérre meszelt, tornácos házunk is — hunyorgó ablakaival, megbicsaklott ajtójával, a rekkenő hőségben is hűs, döngölt földű szobájával. Harmattal cimboráló reggeleken ablakaira pára csapódott hívatlan, s az üveget bevonalkázva kövér cseppekben gördült a rozsdás bádorpárkányra. Sokszor elsiratta így magát a roskatag hajlék, hisz' érezte közelgő végzetét. Haláltusáját már nem láthattam, de mondták, kemény munkához szokott kezek napszálltára földre teperték.

Lepedőnyi udvarunk szegletében — az akkortájt felállított villanykarókkal versenyre kelve — büszkén húzta ki magát a gémeskút természetes ágasa; mint egy földből kinőtt óriási felkiáltójel strázsálta a rejtelmes mélységben zsongó vizet, mely hamisítatlan árnyalatokban oldotta fel az ég végtelen palástjának színeváltozásait, s akként vont glóriát a bele báméskodó arc köré. Nyárvégeken lékeletlen görögdinnyék és az én pirosپöttyös labdám osztozott víztükrén — kiérdemelve emiatt nagyanyám fenyegető rosszsallását: „Te! Ha még egyszer beledobod azt a laptát...” Nyúlfarknyi idő múltán kavicsra tértem át, abból akadt bőven. A záporozó kődarabokat hosszan elnyújtott magánhangzók kísérték a mélybe, hogy feleselésre bírják a kút hallgatag csendjét. A káva fölé szökő visszhangot egyszer azután sürgő-forgó lapátok örökre túlvilági némaságra kárhoztatták. Most hiába szólítanám kövekkel ölelkező játszótársam, úgysem nyelvelne velem...

A ház utca felőli fala fókuszként gyűjtötte össze a napfényt a csöppnyi virágoskert nógatására. Ormótlan levelek társaságában bűjt meg bódító illatával a Boldogasszony-fű. Belőle ólomszárnyú hétköznapiokon, amikor a vadgálamb csak úgy egyszerűen azt turbékolta, hogy „u-bor-ka”, szakasztani nem illett, „va-sár-nap” azonban már lehetett; kezünkben szorongathattuk templombamenetelkor, s orunk elé emelve hallgathattuk az ájtatosságot. A vasárnap délelőttök ködlete hangulatából voltaképp a Boldogasszony-fű és az erre az alkalomra felöltött ünneplő ruhák friss szaga maradt meg.

A sütőházban (ezen a vidéken minden portán honos volt) gubbasztott a búbos kemence. A benne pirult, kocsikerék nagyságú kenyér íze szertefoszlott már, csakúgy, mint a dagasztóteknő fenekén összegyűlt maradéké, a „vakaróé”. A kemence szájából kikapott ropogós darabbal — nehogy meg kelljen osztanom valakivel — úgy megiramodtam a dombok irányába, hogy az utánam vetett „Megállj, te! Ne edd olyan forrón!” kiáltás erőtlenül veszett bele a lábam nyomán kavargó, melléleg egy portyázó kurucssapatot is megszegyenítő porfelhőbe.

Gyermeki jókedvem a tél hamvas pillantásai alatt majdhogynem sorvadásnak indult; a szobába parancsolt nyargalászó lélek nyűggel viselte az anyai féltés béklyóit. A nyár álmokból szőtt varázsait mindhiába vizslatták az ablaküvegre tapadt szemek: hóval telt fellegek takarták. A boldogság felhajtóereje akkor emelte meg igazán zsibbadt tagjaim, amikor az ereszről lógó jégsípok elhagyták egyhangú dudolászásainkat, s kertünk hófoltjai fel a magasba, egyenest a felhők közé húzódtak.

A falu is hangosan fellélegzett, kivirultak házai; az ablakokban kókadozó muskátlik megint kívülről állták útját a Nap bágyadt sugarainak. Az utcákon, a kerteken mint vízfesték a nedves akvarellpapíron hömpölygött végig a haragzó zöldár. Széltében-hosszában haragoszöld, lapályos zöld, éretlen zöld falta a fák, bokrok póré ágait. A csábosan kacér nyár teremttőkező leánya ezúttal is kínosan ügyelt minden részletre: kifinomult ízléssel rendezte be időleges szálaláshelyét.

A dombok is — elunván a heverészést a zúzmarás nótákat furulyázó szél hangjai mellett — fürgén tápászkodtak fel, hogy mihamarabb harsány ruhába öltöztessék a hátukon sorjázó gyümölcsfákat, és helytel kínálják a gabonátáblákat. Zsaráton ülő napokon ide, a kanyargós ösvényekkel szabdalta kalászhok közén már visszafojtottan szívárgott el a szellők sörényébe fogódzkodó harangzó — deket sejdítve.

— Nagymama! Harangoznak!

— Nem hallom, kisfiam.

— Hát tedd fel a szemüvegedet! — vágta rá a nyiladozó értelem — kétségkívül eltúlozva az okuláré jelentőségét.

Azóta megfordulván itt-ott az országban, más harangokhoz idomult a fül. De újra hallva a régi kondulást: bim, irdatlan messzeségből dereng elfeledett párja: bam, s vele együtt valahol mélyen legbelül megnyílik a felhőtlen gyermekkorról magamban hordozott impresszionista képek tárlata.

Véget nem érő barangolásaim során odüsszeuszi kíváncsisággal fürkésztem a nyírségi táj e hártavékony szeptétét. Mindannak, ami megmozgatta képzeletem, idejekorán utánajártam vagy engedtem fantáziám szabad csapongásainak. A Napot például kezdettől fogva misztikus gyanakvással figyeltem; vágytam megismerni ezt a számomra rejtélyesen tündöklő gömböt, melynek álmos sugarai esténként gyengéden egymásba fonták elnehezült pilláim, s melynek ál-

dása azokon a mélyen zengő, lüktető napokon is a júliusi mezők zöldjeiben, égszínkéék búzavirágaiban, lángot vető pipacsaiban öltött egynyári testet.

Késő délután volt, úgy zápor után. A faluvégi árkokban árválkodó, kötésig érő száraz gazok szabályosan belefulladások a vízbe. Amikor a csorda befordult az utcánkba, a háztetőket súroló fellegek fátyolként hasadtak széjjel, s mögülük kivillant a Nap korongja. Meredeken beeső sugarai mesebeli óriássá nyújtóztatták a kert végére száműzött jegenye árnyát. Hunyorogva pillogtam a szemlátomást lejjebb-lejjebb araszoló tűzlabdába, mely a lankák fölött lebegve végzetesen megbabonázott. Igézetten keltem útra, hogy közelebről is megbámuljam e tüneményes égi csodát, a láncot alkotó dombok azonban üstökön ragadták s kézzel kézre adogatták egymásnak. Mire felkapaszkodtam az utolsó tetejére, az előttem zúgó, áthatolhatatlan erdő végképp megpecsételte zárándokutam. Rámszakadt az alkony. A lángoló vörös már szétfolyt a szemhatáron, csupán szűrt fénynyalábok imbolyogtak a teltlombú fák csúcsain. Az égbolt mint egy agyonhasznált indigó feszült a fejem fölött, rajta — a kopottság kézfelfogható jeleként — sok-sok világító lyukkal — megannyi remegő fényű csillaggal pötytyözötte. A sötétség szurokszerű cseppekben csordult meg, bemázolva a fák hegyét, a bokrokat, az arcom. Öreg este lett. Magamra maradtam, s félelemmel elegyes csalódottságot éreztem...

Vigasztalanul csiklandozó telek után boldogemlékezetű nyarak jöttek-mentek, lábujjhegyen suhantak el éveim. Kihunytt az utolsó szikrázó nyár is, s én a sajátomnak érzett lankák között többet nem kergettem a felhőket. Iskolás korúvá cseperedtem, amolyan „nagyfiú” lettem, sok mindent felfogtam a körülöttem zajló eseményekből; már tudtam azt is, hová oson a Nap tücsökdalos estéken, mégis a hír, hogy elköltözzünk Nyírácsádról, váratlanul ért. Ezerszálú kötődésem akkor kezdett vékonyodni, amikor egy napon ponyvával letakart szekérre pakoltunk, és permetező esőben elindultunk a dombok közül. Az örök körforgásban akkor megint a ledér ősz fogott szilaj rapszódíába: napról napra meglopta a rétek üde zöldjét, a napszitta faleveleket júdás csókkal veszejtette el, s vad táncára a földeken behódoltak a széltépett kukoricaszárak, fejüket búsán hajtották le, mint Rodin calais-i polgárai. Szomorú volt így a búcsúzás azoktól a rögöktől, amelyek a legelső, vérbugyborékos sírásomat néma tanúként hallgatták végig.

A szülőföldbe kapaszkodó tengernyi szál mára pusztán egyetlen egyre fogatkozott. De telente, a pusmogó kályha mellől lelkem gyakorta hazaszökik e magányos szál mentén, hogy tikkasztó nyarakon az emlékfakasztó harangok halk zúgásától szárnyra kapva még egyszer felferje szendergésükből a lusta kutyákat, hogy árkon-bokron át eliszkoljon a kemence tüzes ajándékával, a „vakaróval”, és hogy újra felkerekedjék megkeresni a Napot, amellyel oly könnyedén labdázta a nyíri dombok...

JURKOVICS JÁNOS

Útközben

A kutya csak éppen kidugta a fejét a kibélelt olajos hordóból, de nem szaladt vele a kiskapuig, mint más-kor.

— Az istenverte hó — gondolta harag nélkül Szántó, amikor bakan-csával félrekotorta a térdig érő fehér áldást a kapu előtt, az utcán. Arra már nem jutott ideje, mert a késői fekvés miatt tovább marasztotta az ágy, mint számította. A rövid reggeli után így csak az udvaron végzett a hólapátolással, többre nem futotta. Majd csak lesz valahogy, gondolta, s lejjebb húzta a fülére az usankát, amit tavaly télen vett két liter pálinkán. Hideg volt a hajnali szél, a buszmegállóban várakozók is topogtak, magukat ölelgetve csapkodták vállaikat, hogy némi meleghez jussanak a dermesztő hidegben. Szántó köszönt, a válaszokba beleudált a szél a hullámlemez bódé részein keresztül. Sorra vette a vékony fényben álldogálókat. Öt volt az öreg Fehér, azután Kovács János, a bicegős Sarusi bácsi, meg a fia. Együtt a kompánia, állapította meg Szántó, de valahogy ez is keserűséggel töltötte el most. Máskor csak a megállóiig volt olyan nehéz a szíve. Addig vitte magával azt a torokreszelő fájdalmat, amit akkor érzett mindig, amikor a fiúkat az oldalszobában utoljára megnézte indulás előtt. Csak állt a konyhából beszűrődő villanyfényt is takarva és nézte, nézte a két fiút. János, a nagyobbik a jobb oldalára fordulva, András hanyatt, szájában balkeze mutatóujja. A két, kissé előrenőtt felső szemfог miatt Egérkének hívták. Ezen elmosolyodott, de csak egy villanásnyi jókedv volt az egész. Hamarosan kinövi ez is a becenevét. Vajon együtt lesznek-e még akkor, lesz-e még család...?

Milyen más reggel ez, mint a többi, pedig hány, de hány esztendő jutott arra, hogy megszokja, hogy egyformává szürküljenek ezek a hajnali indulások? Hány? És mivégre? — keserítette magát még jobban Szántó, s hangosan köhögött a metsző szélben, megoldani torkában a sírós fájdalmat.

Az öreg Sarusi lehúzta vastag kesztyűjét, a kabátja alá nyúlt és Szántó felé kínálta a lapos kisüveget.

— Igyál János erre a nagy hidegre!

— Nem segít az — dörögte, de azért kortyolt a szilvapálinkából.

— Megugattak a kutyák, hogy így szavad szakadt? — kérdezte mély hangján a háta mögül Kovács János.

— Lehet — felelte kurtán Szántó, hátrébb lökve vállán a szíjon lógó aktatáskát.

A busz érkezteig már nem sok szó esett közöttük. Mindenki megszokott helyére ült, Szántó a sofőr mögötti ablakhoz. Mellette üresen hagyták az ülést, az a szomszéd falubeli Varga Mátée volt mindig. A kivénhedt Ikarus nehezen birkózott a hóval, az emelkedőkkel, csak araszolva haladt előre a sötétben.

Kovács János itt is mögé került, akár a buszmegállóban, mellette az idős Sarusi. Rendjén valónak találta mindenki, hogy amikor Sarusi fia is közéjük állt, magának keresett helyet. Tóth Feri épp akkor véglegelt le az építésvezetőségen, annak szakadozott ülését kapta örököül a fiú.

Kovács megveregette a fagyott ablakot törölgető Szántó hátát.

— Te János, a jövő szombaton vá-
gunk, eljöhetnél segíteni. Tudod, a
fiam katona, kevesen vagyunk, meg
aztán te érted a módját. Megfizetjük,
ahogy szoktuk.

— Jól van, János bátyám. Jól van.

Ez a szombat is odavész, ette ma-
gát tovább Szántó, és a torkáról
csak nem akart fölszakadni a szorí-
tás. A többiek már elővettek valami
ennivalót, de neki eszébe sem jutott
az aktatáskába csomagolt kenyér és
kolbász. Csak Máté állja a szavát,
hasított belé az eddig eltaszított gon-
dolat. Ha Irma megértené... Nehéz
asszony. Két kézzel harcol a csalá-
dért, minden forintért. De igaza is
van! Mátét tavasztól őszig szomba-
ton, vasárnap is zargatja építeni, pe-
dig tudja, hogy baj lehet belőle. Se
engedélye, se szakmája, az ilyet na-
gyon megbüntetnék. Csakhogy az
embereknek kell az olcsó kőműves,
ugyan ki kéri a papírt? Örülnek,
hogy jó kezű embert kapnak. Máté-
nak pedig nagyon ügyes keze van. Az
a fal, amit ő húz föl, akármelyik
mesternek becsületére válna — me-
lengette magában az utolsó gondola-
tot Szántó János. De nekem ott a két
gyerek, akiket egész héten nem lá-
tok, akik alig várnak haza. Na és
szegény édesapám? Addig jó volt,
amíg a házat félig fölépítettük? Mit
dolgozott az a szegény ember? Há-
rom helyett hordta a téglát, a mal-
tert. Erzsi milyen ügyesen szedte rá,
hogy anyuka halála után, istenem,
már három éve, nyugodjon szegény
békében, adja el a házat. Miért nem
vettem én azt akkor észre? Azt a
számító, gonosz hangot Erzsiben?
Nekünk is van valamennyink, apuka,
a házért is csak adnak egy keveset, a
kettőből már építhetünk egy rende-
sebbet. Ott lakhatna velünk, jobb
sora lesz, mint akármelyik királynak.
Tán így is lett volna, ha szegény öre-

get nem éri agyvérzés. Erzsi akkor
változott meg. Vagy ilyen volt min-
dig, csak én nem vettem észre? Pén-
teken alig érkezek letenni a táská-
mat, már mondja is: eredj, fürdesd
meg apádat, én eleget hordtam alóla
a mocskot egész héten. Egy esztende-
je, hogy nincs óra, amikor a félbe-
maradt ház dolgát föl ne hozná, sok-
szor még szegény édesapám előtt is.
Hiába lököm ki a szobából, csak
hallja az öreg. Olyankor mindig
mondana valamit apám, jaj, az iszo-
nyú erőlködés, az a hiába nekifeszü-
lés! Hát persze csak azt mondhatja a
béna nyelvével, amit én is.

Az öreg Fehér Gergely a szomszéd
üléről hajolt át, nyakát furcsán tart-
va. Szegről-végről rokonok is voltak,
esztendők óta egyhelyütt dolgoztak,
mégsem melegedtek össze. Szántót
savanyú hagymaszag csapta meg.

— Adjon már egy cigarettát!

— Tudja, hogy a buszon nem lehet
bagózni — rezzent meg a váratlan
hangra, de azért szinte öntudatlan
mozdulattal nyújtotta felé a gyűrött
dobozt. Az öreg repedezett marká-
ban föl villanó kicsi lángot már nem
is látta.

Azért vállaltam ezt az istenverte
utazást, mert kellett a pénz és itt ad-
nak szépen. Miből gyűjtöttünk volna
akkor? Kiszámoltuk apámmal, hogy
ha a pénz nem lesz elég, kettlen meg-
csináljuk azt, ami még kell. Azért
vállaltuk a parókia bontását is, hogy
legyen olcsó anyag. Még eladni is fu-
totta a cserépből, gerendából. Csak
az agyvérzés ne jött volna. Magam
kapirgálok a parókián minden hétvé-
gén, de hát ebben a hidegben és egye-
dül? Mivé lett az életünk egy év
alatt? Tavaly még minden jónak mu-
tatkozott. Leraktuk az alapokat, föl-
húztuk a két szoba falait. Milyen

igaza volt apámnak, mintha tudta volna a jövőndőt. Legyen tető alatt a fele, fiam, azután erőnk szerint majd folytatjuk. Még az ő kis szobáját megcsinálhattuk, de azóta... Pénz nincs, még arra sem futotta, hogy kívülről vakoljak. S akkor még ez az asszony is. Így, meg úgy, másoknak rendes a házuk, mi meg ebben a félputriban nyomorgunk a vénemberrel a nyakunkon. Csoda, hogy ráemeltem a kezem? De ha már ráemeltem, miért is nem ütöttem meg? Te magas isten, gyávasággal büntetsz? Mért nem járok el én is házakhoz, mint ez a Máté komám? Két nap alatt annyit keres, mint a vállalatnál két hét alatt, hát nem lenne az nekem jó? Erzsi meg csak mondja, mondja, akár a kereplő a szája, de énnekem az a szégyen nem kell, amit a bíróság rám mérhetne. Inkább a sok napszám, bárákarmilyen keserves. Félek éjszakánként, mint Máté? Ébredjek tízszerezőszor, akár az a szegény ember? Én ugyan nem, én jól akarok aludni.

— Mit mondasz? — szólta át a két ülés között az öreg Sarusi.

— Én-e? Semmit — rándult össze Szántó. Csak most vette észre, hogy nyitott szemmel elbóbiskolt a rázkódó, hideg buszon. S mert az út oldalról közelítette meg a falut, az álom ellen sorra vette hát a pislogó lámpákat. Még negyedóra és minden kiderül. Csak Máté tartsa a szavát. A fél karom is odaadnám érted, te János, így mondta, csak szólj, ha úgy fordul a sorod. Most úgy fordult, komám. Nem gondoltam volna, hogy lesz ilyen idő. Mintha végrehajtó volnék. Ha nem árad meg akkor a patak, ha te nem csúszol belé az agyagos kanyarnál, ha én éppen nem járok arra... Rég volt, tán már nem is emlékszik rá. Nem segít énrajtam senki, csak ez a komám, ha már ez a

keserves sors kérni kényszerít. Nem bírom Erzsi állandó szekálását, azért fordulok hozzád. Ezt fogom neki mondani. Elmesélem ezt az egész nyűgös életet, az életünket. Megérti bizonyosan, őt is ugyanaz a bakancs szorítja. Az ő Irmája, meg az én Erzsím mintha egy tőn nevelkedtek volna. Nézd Máté, egy fél év alatt én visszaadom neked azt a százezer forintot, amit meg nem tudok megadni, hát ledolgozom. Van még vagy ötvenezer forint a parókiában, ha ugyan nem több, a maradékot meg majd a karom pótolja. Jó lesz így, komám? Látod, most jött el annak az ideje, hogy segíts, hát azért kérem tőled a pénzt. Tavaszra mindennel kész lehetek, s talán Erzsi is megbékél akkorra. A két gyerek ne lássa már kárát a mi bajunknak, igaz-e? Ne félj te attól, hogy nem bírom erővel. Hajjaj, én mindent bírok, mert muszáj. Negyven éves se leszek még, mikorra a magamében szívhatom a Kossuthot, komám. Segíts ebben nekem. Azt csak nem mondom el neki, hogy Erzsi már egyszer hazaköltözött a gyerekekkel? Én idegenben, édesapám tehetetlen az ágyban... Mariska néném látta el szegényt vagy három napon át. Nem, ezt nem mondhatom el. Tán el sem hinné. Hogy a Filkor Erzsi illet? Aki Szántó Jánosért odahagyta a várost? Akiért a fene ette a környéket, de akinek csak Szántó Jani kellett? Az tett volna illet? Nem hinné. Én sem hittem. Mégis megkövettem, visszaédesgettem. Ez az én életem, nem hagyom szétesni egy ház miatt. Azért vettem magamra azt a hatalmas börtörkölcönt is, mert Erzsi annyira akarta. Ha ez az ára, hát legyen. Én ugyan inkább a házra költöttem volna, de majd az is meglesz mostmár hamarosan. Máté, te leszel a mi megváltónk. Olyan szép lesz a házunk, mint a templom, komám.

A busz a kőkeresztnél ráfordult a főutcára, a leolvadt ablakon szinte bevilágított a megfeszített figura vörösre festett hét sebé.

A megállóban egyedül csak a szélesvállú Srankó Ferenc szállt föl, két markát dörzsölve döccent a Szántó melletti ülésre. Az előbb csak hallgatott, de amikor a busz nagyot rándulva ismét nekiindult a hófúttá útnak, szólni akart. Tudta azt mindenki, hogy Srankó, meg Varga Máté legény koruk óta tartják a haragot valami régi verekedés miatt, de csak szólni kellett, a rend miatt is. Srankó rá sem nézett a mellette ülő férfira, úgy vágott elé a kérdésnek, hogy mindenki hallja.

— A komádat ne várjad. Nem lesz annak erre a helyre már szüksége, hallod-e! Pénteken este csak lefordult a székről, alighogy megvacso-
rált. Szava se volt több. Máma temetik.

Kicsit várt, azután még annyit mondott:

— Hamar befújja majd a hó.

Összébb rántotta magán a kabátot, nyakát a gallér közé húzta. Aludni készült.

A busz akkor fordult ki a főútra.

HORTOBÁGYI ZOLTÁN:

Régi Tabán 1986.

VALÓ VILÁG

Hét évtized és a ma

Hét évtized szinte csak egy emberöltőnyi idő, a történelem végtelen sodrában pedig töredéknyi. Mégis milyen mélyreható változásokat képes maradandóvá tenni az emberiség életében. 1917 októberének viharos napjaiban minden bizonnyal kevesen gondolták volna, hogy az emberiség történelmének legújabb korát elkezdő forradalmi folyamat néhány évtized alatt átalakítja nemcsak Európa, hanem szinte az egész világ térképét, megváltoztatja, emberibbé teszi a Földön élők közel negyedének életét, és visszafordíthatatlanul teret nyit a ma már megváltoztathatatlan történelmi tényként létező szocializmusnak.

Lenin valósággá vált álma időtálló, maradandó és jövőbe mutató maradt, s életművének csúcsa, a szovjet állam megerősödött, túlélte a 2. világháború viharát, döntő módon részt vett az európai civilizáció fennmaradását fenyegető fasizmus megsemmisítésében, s egy olyan világforradalmi folyamat vezető erejévé vált, amely ma már meghatározó az emberiség békéjében, fennmaradásában.

A szocialista útra lépő országok életében, az eltelt évtizedek alatt természetesen adódnak gondok, keletkeztek és ma is hatnak ellentmondások. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a jövő társadalma életképtelen, hanem döntően a gazdasági nehézségek, a háborús veszteségek pótlásának terhei, a polgári demokrácia gyakorlása átmeneti időszakának hiánya, a személyi kultusz torzulásai és a töretlen fejlődés illuzórikus felfogása szülték azokat a problémákat, amelyek megoldásával ma küszködünk.

A szocialista közösség azonban talpon maradt, és október szellemében keresi a társadalmi-gazdasági kibontakozás lehetőségeit — természetesen minden ország a maga nemzeti sajátosságai és adottságai közepette. A megújulás most a Szovjetunióban a legintenzívebb. A már fogalomná vált „peresztrojka” és „glasznoszty” mélyreható változásokat takar, az új típusú gazdasági-gazdálkodási szemlélet és gyakorlat megalapozásának elindítását jelenti.

Ma — Lenin gondolatainak, tetteinek és intelmeiben szellemében — úgy emlékezhetünk meg legméltóbban a hét évtizeddel ezelőtti októberi forradalom jelentőségéről, ha a történelmi események tükrében a márt vesszük reálisan szemügyre és a jövőbe tekintünk. A tisztes emlékezés kötelességünk, de méginkább az a felelősséggel átgondolt cselekvés útjának kijelölése, a társadalmi méretű közös cselekvés kibontakoztatása, s ezzel egy minden szempontból biztonságosabb és békésebb jövő alapjainak a megteremtése.

Fel kell tehát tárnunk és megbecsülnünk mindazokat a történelmi értékeket, amelyet a hét évtized alatt, illetve nálunk az elmúlt 42 évben teremtődtek; ugyanakkor szembe kell néznünk hibáinkkal és gyengeségeinkkel, és az adott helyzetnek megfelelő válaszokat adnunk a kihívásokra.

* * *

Az alábbi válogatással szeretnénk egyfajta bepillantást nyújtani a Szovjetunióban most zajló megújulás néhány területére, a gazdaság és a kultúra terén megindult kibontakozási folyamat főbb jellemzőibe, s az ezeket kísérő szemlélet, illetve vélemények alakulásába.

Lenin távirásza

A forradalom múzeumának egyik termében magára vonja a tekintetet Grabar festménye — Lenin a távirónál. Az ábrázolt távirász ma a múzeum veteráncsoportjának aktív tagja, gyakran eljön ide. Otthonában kerestem fel Karl Rennit. A vitrinben hajómodellek, tengerészti tör, emléktárgyak felirattal: Lenin személyes távirászána.

Vendéglátóm 1894-ben született észt szegényparaszti családban. Az első világháború elején behívták a balti flottához. Távirász lett a kronstadti erődben, ahol a személyi állomány és a távirászok nagy része együttértett a bolsevikokkal.

— Ügyeletes voltam 1917. április 3-án, amikor telefonáltak a párt központi bizottságából és kérték: közöljük a kronstadti munkás- és katonaküldöttek szovjetjével, hogy Lenin ma visszatér az emigrációból. A hírt azonnal továbbítottuk minden hajóra. Úgy alakult, hogy én is tagja lettem a Lenin elé vonuló és őt biztosító tengerészegységnek. Csak este értünk a Finn pályaudvarhoz. A környező utcákat már megtöltötték a petrográdiak. A pályaudvar előtt néhány páncélautó állt, reflektorokat szereltek. Éjjel 11 óra körül végre megérkezett a vonat, majd Lenin elmondta a téren híres beszédét.

Karl Renni gondosan őrzi dossziékba rendezett dokumentumait, fényképeit, leveleit.

— A kronstadti szovjetbe 1917 májusában választottak meg és a párt különféle feladatait teljesítettem. Október 24-én más kronstadtiakkal együtt elfoglaltuk a pétervári főpostát, a postaügyi minisztériumot. Másnap részt vettem a Téli Palota ostromában. Az októberi fegyveres felkelés után néhány nappal a kronstadti szovjetbe távirat érkezett, hogy küldjenek egy tapasztalt, megbízható távirászt a Népbiztosok Tanácsának elnökéhez. Engem választottak.

Pontosan a megjelölt időpontban érkeztem. A dokumentumellenőrzés után Leninhez kísérték, aki szívélyesen fogadott, részletesen érdeklődött, mit és hol dolgoztam, mikor és hol tanultam meg a távirász szakmát. Aztán elmondta: azért hívtak, mert kineveztek a petrográdi főtávírdá komisszárává. A hivatalnokok szabotálják a forradalmi hatóságok utasításait, szétzilálták a kapcsolatot a többi várossal. Lenin röviden elmondta, mi lesz a feladatom, a részleteket pedig Dzerzsinszkij magyarázta el. Megtudtam tőle, hogy Tambovban van a postás hivatalnokok szerteágazó szervezetének központja. Tagjaik tönkreteszik a vonalakat, a távirógépeket. Kaptam néhány címet is, akikre támaszkodhatam.

A forradalom utáni első hetekben Lenin gyakran jött a főtávírdába. Ilyenkor személyesen teremtettem meg számára a kapcsolatot. Nagyon könnyű volt Leninnel dolgozni. Soha nem sürgetett. A szöveget tisztán, pontosan diktálta, a választ maga olvasta. Amikor november végén a Szmolnijban kiépítették a távirót, már onnan folytak a beszélgetések. „A közvetlen vonalban Lenin” — ki tudja hányszor kopogtam le ezt a mondatot.

VAGYIM JERJOMIN

A szovjet kultúra októbertől napjainkig

A Szovjetunióban az elmúlt hét évtized alatt szorosan összekapcsolódott a szocializmus és a kultúra. Visszatekintve pontosabban látni azokat a kétségtelen eredményeket és hibákat, amelyek ezt az utat kísérték. A forradalom előtt, 1917-ben úgy vélték, hogy az európai országrészen 270, az ázsiai távoli határkörzetekben... 4600 évre van szükség ahhoz, hogy megtanítsák írni-olvasni az analfabéta Oroszországot. A szocialista forradalom két évtized alatt felszámolta az írástudatlanságot.

Sok népnek és nemzetiségnek nem volt saját ábécéje, sem hivatásos művésze. A forradalom előtti Oroszországban 13 nyelven adtak ki irodalmat. Csúpan 9 népnek voltak hivatásos színházi együttesei, amelyek anyanyelvükön játszottak. Október után 50 nép írásbeliségét teremttük meg. Ma a Szovjetunióban 89 nyelven jelentetnek meg szépirodalmat és 47 nyelven játszanak a színházak. Kazahsztánban például a forradalom előtt egyáltalán nem volt színház, ma 36 hivatásos együttes tart előadásokat. A forradalom előtt az észteknek elképzelésük sem volt például az üzbég, a tadzsikoknak a grúz kultúráról. Ma minden nemzeti művészet saját forrásai mellett mások szellemi kincseiből is merít.

Az októberi forradalom életre hívta az új típusú, szocialista orientációjú, más világnézetű művészt. Minden rendű és rangú vezető odafigyel a művész értelmiség szavára. Presztízse hallatlanul megnőtt és tovább növekszik, különösen érezhető ez ma, az átalakítás időszakában, amikor mind aktívabb szerepet játszanak az írók, a filmesek, a színházművészek.

Sokszor mondogatják még ma is, hogy a néptömegek képtelenek eljutni a magasrendű művészetig, így az úgynevezett tömegeknek szánt kultúra számukra a lehető legjobb. Az októberi forradalom bebizonyította a borúlátóknak, hogy az egyszerű nép is képes befogadni a bonyolult művészetet, az igazi irodalmat, a komoly zenét.

Jellemző, hogy 1918-ban, az ellenforradalommal vívott élethalálharc idején, az éhség és a pusztulás közepette a számarai — ma kujbisevi nyomdában adták ki Dante Új élet című önéletírásának orosz fordítását. John Reed amerikai újságíró megjegyezte, hogy az új Oroszországban olyan szenvedéllyel vetik magukat az emberek a nyomtatott betűre, ahogy a száraz homok beissza a vizet. Nem véletlen, hogy a Szovjetunió ma világelső a színházlátogatások, és a koncert hallgatóság számát tekintve.

A szocialista forradalom egyértelművé tette, miként értékeli a szellemi örökséget, amikor elsőként létrehozta a múlt emlékeinek állami védelmi rendszerét. A világon először a Szovjetunióban jelent meg a védett műemlékövezet és a szabályozott beépítésű körzet. Lenin maga rendkívül nagy figyelmet fordított erre és sokat tett a műemlékvédelemért. Különféle balos csoportok a határozatok ellenére sok palotát és templomot leromboltak és történtek hasonló cselekedetek a sztálini személyi kultusz idején, sőt ma is vannak ennek jelei.

De most nem olyan könnyű akár egy kisebb értéket képviselő épületet lebontani, mert az emberek megakadályozzák. A nyilvánosság minden bizonnyal segít megoldani ezt a problémát.

A kulturális átalakítás velejárója, hogy megváltozott a légkör a művészetben, kisebb lett a bürokrácia, több az alkotószellem és kevesebb az önbiztosítás. A kultúra új megközelítése tovább fejleszti a lenini kulturális elveket, amelyek a további demokratizálódáson alapulnak és már hoztak is kezdeti eredményeket.

GAVRIIL PETROSZJAN

Az átalakítás értünk van

Gyakorlatilag nincs senki a Szovjetunióban, aki közömbösen szemlélne a társadalomban végbemenő változásokat. Ezt bizonyítja többek között az újságok napi postája. Különböző életkorú, különböző társadalmi rétegeket, szakmákat képviselő emberek írnak. Leveleikből kiérződik a nagy érdeklődés az átalakítás iránt, és az is, hogy tudják, milyen óriási feladatokat kell még végrehajtani.

Az Izvesztyija című lap például az idei év első öt hónapjában több mint 175 ezer levelet kapott, vagyis 30 ezerrel többet, mint az előző év hasonló időszakában. De nem is a mennyiségi többlet a lényeg. A levelek kritikai hangja élesebbé vált, a levélírók ma nyíltabban szólnak a társadalmi problémákról.

Idézzünk röviden a lapok napi postájából:

„Harminchat évig dolgoztam egy üzemben. Tudom, milyen nehéz rendbehozni a dolgokat még egy műhelyben is — írja egy munkás. I. Novikov, Ukrajnából, a Zaporozsi-területről. — Hatalmas ország a miénk, és nem olyan egyszerű mindent új módon átalakítani. De kivétel nélkül, mindenki legyen meggyőződve arról, hogy az átalakítás, az igazságosság, a nyíltság, a demokrácia győzni fog”.

„Igazán elfog a keserűség, amikor hallom, hogy egyesek azt hangoztatják: a mi társadalmunk nem lehet meg sztálini politika nélkül — írja L. Molasvili archeológus a grúziai Kvareliből. — Meg kell tenni mindent, amíg nem késő, hogy ez az állítás ne igazolódjék be — és véghez kell vinni az átalakítást. Más kiút nincs. Most az kell, hogy váll váll mellett, mindenki összefogjon, mint tizenhétben vagy negyvenegyben...”

„Sajnos, egyelőre kevesen értik meg az átalakítás értelmét a maga teljes mélységében. De ezen nincs mit csodálkozni. A hosszan elhúzódó „tél” után nem lehet elvárni, hogy az „olvadás” gyorsan beálljon az emberek gondolkodásmódjába — írja Litvániából V. Brikovskis, „egy őszintén hívő katolikus”, ahogy levelében önmagáról ír. M. Gorbacsovhoz fordul a következő szavakkal: „Ön, természetesen ateista, de ettől függetlenül, az ön tettei és megnyilvánulásai bizonyítják, hogy egyes hívőknek tanulniuk kell Öntől. Tudjon róla, hogy én minden vasárnap 9-től 13 óráig a templomban vagyok és majd imádkozni fogok Önért és családjáért”.

„Meggyőződése, hogy napjainkban most már megvannak a feltételek, hogy kíméletlenül harcoljunk a protekcionizmus minden megnyilvánulási formája ellen — írja A. Szmickij Kijevből. — Gondolom, az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsának a feladata lesz, hogy megfelelő határozatot hozzon ebben a kérdésben”.

A moszkvai A. Uszkov arra hívja fel a figyelmet, hogy a jogalkotás fejlődése nem mindig tart lépést az átalakítás menetével. „Javasolom, vizsgálják meg, hogy milyen jogokat garantálnak azoknak, akik végrehajtják az átalakítást és hozzanak döntéseket is e jogok gyakorlati alkalmazására”.

Természetesen a szerkesztőségekbe érkező leveleket nem tekinthetjük a közvélemény valóságú tükrének, de jelentős mértékben segítenek tájékozódni arról, hogy manapság miként vélekednek, mit gondolnak, mit szeretnének országunkban az emberek milliói, mi a véleményük a dolgok állásáról.

Meglehetősen átfogó képet rajzol elénk egy moszkvai levélíró, G. Karpicseva asszony levele:

„Mostanában izgalmasabb az élet. Egyre inkább felismerjük, hogy közünk van az ország ügyeihez, és nem nézhetjük közömbösen a végbemenő változásokat — írja. — Hogyan értelmezzük mi az átalakítást? Új módon, és teljes felelősséggel, lelkiismerettel kell dolgoznunk. Harcolnunk kell azok ellen, akik nem akarnak szakítani a régi megszokásokkal. Feltámadt bennünk a vágy, hogy jobban átgondoljuk a dolgokat, nagyobb lett az érdeklődés az országban végbemenő események iránt. Egyre jobban megértjük, hogy az átalakítás — miértünk van, hogy az életünk jobbá váljék. Tehát több erőt kell adni a munkába. Százszorosán megtérül majd...”

Nyitott társadalmat kell teremtenünk

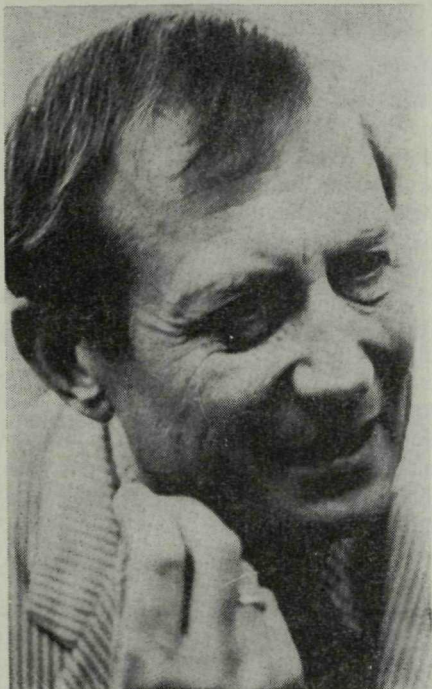
Beszélgetés Jevgenij Jevtusenkoval

— *Hogyan tekint Ön a Szovjetunióban most folyó demokratizálási folyamatra, a nyíltság megszilárdulására és miben látja azok nehézségeit?*

— A dolog azért bonyolult, mert nem mindenki támogatja ezt a folyamatot. Mert a nyíltság mindenekelőtt nyílt verseny, amelyben minden, ami tehetséges, élenjáró, magától értetődően legyőzi azt, ami harmadrendű, megcsontosodott és zavarja előrelépésünket. Érthető, hogy ellenzik a nyíltságot és az egész átalakítást a

tehetségtelen emberek, akik érdemtelenül foglalnak el magas tisztségeket. Ez a tiltakozás szerintem nem annyira ideológiai, mint — hogy úgy mondjam — biológiai jellegű, és nem kell rá tekintettel lennünk.

A nyugati rendszerekkel ellentétben valóban nyitott társadalmat, igazi és nem látszat-demokráciát kell teremtenünk. Ehhez le kell küzdeni a különféle formákban jelentkező ellenállást. De gondoljunk csak az elmúlt nehéz időkre, amikor a fiatal szovjet államot körbevették ellensé-

— *Nem gondolja, hogy a Szovjetunióban ma lanyhult az érdeklődés a költészet iránt?*

— Nem hiszem. A gyenge verseket nem olvassák és annyi vers „nem szól semmiről”, úgy is mondhatom — „ritmusos makulatúra” csupán.

Néha rám hivatkoznak, lám, Jev-tusenko is abbahagyta a versírást. De én nem azért írok prózát, forgatok filmet, mert csökken az érdeklődés a költészet iránt, hanem az önkifejezés vágyától vezéreltetve. Egyaránt megvannak az előnyei a versnek, a prózának és a filmnek.

— *Nemrég olvasta fel közönség előtt új elbeszélőkölteményét Há-zunkba nézve címmel. Közéleti töltésű poéma ez, de van olyan vélemény is, hogy Ön túlságosan is nyíltan feltárja magánéletét.*

gei, belül pedig a polgárháború és a pusztulás emésztette. Lenin akkor is teljesen nyíltan beszélt a bürokráciáról, a vesztegetésről, a spekulációról, és ezzel megfosztotta ellenfeleinket ezektől az érvektől. Ma, amikor államunk a világ egyik nagyhatalma, még kevésbé kell tartanunk az önkritikától.

A szembenállásnak van egy másik formája, amely társadalmunk több rétegének passzivitásával magyarázható. Nincs károsabb annál, amikor mindenki egyformán szavaz, mintha tehetetlenségből tenné. Az ilyen formális szavazás aztán akarva-akaratlanul az egységesen elfogadott határozatok szabotálásába fordul.

A nyilvánosság természetesen nem lehet öncél, nem válhat olyan emberek eszközévé, akiknek nincs mit mondaniuk. Az értelmetlenül fecsegő semmitmondásnak nem vagyok híve. Azt a nyilvánosságot becsülöm, ami cselekvési energiává válik.

— Az elbeszélőköltemény még nincs kész. Azért olvastam fel, mert érdekel a közönség reagálása. Lehet, hogy sok sort kihúzok még belőle. Én nem szeretem, ha egy költő csak a mások leleplezésében bátor. A világ könyörtelen elemzését mindig önmagunkon kell kezdeni. Ehhez nagyobb bátorság kell, mint például a vesztegetők leleplezéséhez.

A költőnek fel kell készülnie arra, hogy a gyónásért adóznia kell. De kell-e önvallomás? Szerintem igen. Úgy gondolom, hogy az emberiség átfarmálását annak első sejtjével, a családdal kell kezdeni. Mielőtt az emberiségről beszélünk, nem hasznosabb-e egy konkrét emberről, gondjairól, köztük magánéleti problémáiról beszélni? A költő nem állhat oda mentori pózban okítva, hogyan lehet boldoggá tenni az életét. Hiszen ezt maga sem tudja. Csak saját korszát elemezve képes önnön hibáin keresztül valamire megtanítani másokat.

Ha például a költő válásának tragikus történetéről szól, az okulásul szolgálhat sok házasulandónak és amolyan láthatatlan segítségül szolgálhat.

A Santiago galambja című elbeszéléskölteményemben szó van az öngyilkosságról. A teremből, ahol a poémát felolvastam, olyan megjegyzést kaptam: „Hogy lehet ilyet írni? Az öngyilkosságról nem meditélnak, azt vagy végrehajtják, vagy hallgatnak róla”. Én azonban nem húztam ki ezeket a sorokat. Miután a poéma megjelent több európai nyelven, mintegy 300 levelet kaptam különböző országokból, amelyekben azt írták, hogy vallomásom és a chilei kisfiú, Enrique öngyilkosságát olvasva letettek arról, hogy önkezükkel vesznek véget életüknek. Az elbeszélőköltemény mondanivalója az, hogy az öngyilkosság nemcsak egy ember életének kioltása, hanem egyidejűleg önnön tehetségünk megölése, sőt azoké is, akik felneveltek, ez minden emberbe vetett remény meggyilkolása.

— Ön sok országban, köztük az Egyesült Államokban járt. Mennyire ismerik ott a szovjet irodalmat?

— Az Egyesült Államokban jól ismerik a szovjet költészetet. Könyvesboltokban láttam Voznyeszenszkij, Ahmadulina meg a magam köteteit. A közelmúltban jelent meg — nagy késéssel Jurij Trifonov Az öreg című regénye. Meggyőződésem, hogy az amerikaiaknak nincs módjuk megismerni az irodalom segítségével a szovjet ember arculatát. Az amerikai kiadók rendszerint üzleti okokra hivatkoznak: „Nálunk — úgymond — nincs igény az Önök irodalmára”. De hogy lehet meghatározni az igényt vagy annak hiányát, ha egyszerűen nem fordítják le a könyveket? Ez bűvös kör.

Néhány évvel ezelőtt zajlott le az amerikai és a szovjet kiadók találkozója, ahol megállapodtak, hogy megjelentetik a XX. századi amerikai és szovjet klasszikusok sorozatát. A szovjet kiadók állták szavukat, az amerikaiak sajnos nem. Ahhoz, hogy népeink jobban megismerjék egymást, bővíteni kell a filmcserét is. A film gonosz varázsló is, jó tündér is lehet. Amerikában sajnos nem kevés film terjeszt hazugságot a Szovjetunióról és népéről. A filmvászonon nem látni pozitív szovjet embert. Az Egyesült Államokban is van igazi, erőteljes filmművészet és az alkotások cseréje egyaránt hasznos lenne a költészetben, a zenében, és a színházművészetben is.

VLAGYIMIR VOLKOV

Parasztasszony 1960.

Az iskolázottság területi egyenetlenségeinek alakulása Szolnok megyében az 1960–80-as években

Szolnok megyében a 7 éven felüli lakosság iskolázottsági mutatóiban lényeges területi különbségek voltak és vannak. Mivel a megye iskoláztatásában a döntő fejlődés az 1960–80-as időszakban következett be¹, érdemes ezt a két évtizedet az alaposabb elemzés tárgyává tenni.

A vizsgálatnál a 7 éven felüli lakosság szokásos iskoláztatási mutatóit használtam. Ezek közül eleve azokat választottam ki, melyeknek településenkénti adatait 1960-ban, 1970-ben és 1980-ban egyaránt tartalmazza a népszámlálás adatai. Nem foglalkoztam a be nem fejezett középiskolai illetve főiskolai adatokkal, mivel ezek szorosan korreláltak a megfelelő befejezett iskolai jellemzőkkel. Ugyanakkor megalkottam és elemeztem azokat az összehasonlítható iskoláztatási mutatókat is (legalább 8 általánost illetve legalább középiskolát végzettek), melyek használata az ilyen vizsgálatokban szokásos és az ún. „iskoláztatási piramis” alapvető adatai (a felsőfokú intézményt végzettek adataival együtt).

A számítások azt is igazolták, hogy ugyancsak rendkívül szorosan korrelál az érettségizettek aránya a legalább középiskolát végzettek mutatójával, valamint az egyetemen, főiskolán oklevelet szerzetteknek az aránya az egyetemre, főiskolára egyáltalán jártak arányával. Ezért — legalább is ezen írás keretei között — az érettségizettek arányának mutatójától eltekintettem, továbbá a 20 éves összehasonlíthatóság érdekében az utóbbi felsőfokú iskoláztatási mutatónál maradtam meg. (Ez csak 2–3 tized % ponttal magasabb az egyetemet, főiskolát végzettek arányánál.) Végül is így alakult ki az 1. sz. táblázat adatrendszere.

A táblázat első 3–3 sora lényegileg iskolázatlansági adat (az átlagoknál és a relatív szórásoknál egyaránt), az utolsó 4–4 sora pedig a kötelező, illetve a magasabb fokú iskolázottságot fejezi ki. A településenkénti átlagok mutatják az iskolázottság fejlődését.

1. sz. táblázat

SZOLNOK MEGYE FŐBB ISKOLÁZTATÁSI MUTATÓINAK TELEPÜLÉSEK SZERINTI ÁTLAGAI, RELATÍV SZÓRÁSAI

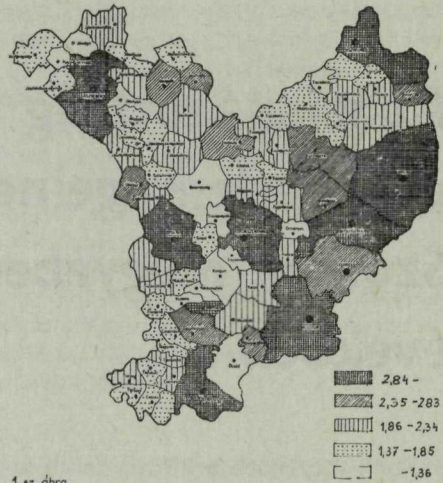
Nagynevzés és jelölés	x̄ ± v		
	1960.	1970.	1980.
Átlagok /a 7 évesek %-ában/			
analfabéta /x ₁ /	5,8	3,9	2,4
1-5. végzett /x ₂ /	42,9	33,3	26,9
6-7. végzett /x ₃ /	35,9	31,0	25,3
8. végzett /x ₄ /	11,5	23,4	24,1
Legalább 8. élt. végzett /x ₅ /	15,4	31,8	45,4
Legalább középisk. /x ₆ /	2,4	5,4	9,5
Egyetem-, főiskolát befejezett, befejezetlen együtt járt /x ₇ /	0,7	1,5	2,3
Relatív szórásiók /s/			
analfabéta	37,4	48,8	49,8
1-5. végzett	13,6	13,5	15,2
6-7. végzett	15,6	12,0	15,6
8. végzett	31,8	16,6	14,0
Legalább 8. élt. végzett	35,1	19,5	15,7
Legalább középisk. végzett	56,3	46,5	39,2
Egyetem-, főiskolát befejezett, befejezetlen együtt járt	60,2	49,9	45,7

Az iskolázottság területi egyenlenségei szempontjából azonban a táblázat 2. fele az érdekesebb. A tendenciák világosak: az iskolázatlansági mutatók területi szélsőségei 1960. és 1980. között növekedtek, a magasabb fokú iskolázottságot kifejező mutatóké pedig csökkentek. Ez azt jelenti, hogy a húszéves változás a kulturális kiegyenlítődés irányába hatott a pozitív mutatóknál, a polarizálódás irányába a negatív mutatóknál. Jól érzékelteti a táblázat, hogy szélsőséges területi különbségek 1980-ban az analfabétizmusban és a felsőfokú iskolázottságban vannak Szolnok megye települései között. (Ez törvényszerű ezek átlagának alacsonyága miatt is.) Ezeket a szélsőségeket demonstrálja az 1. és 2. sz. ábra.

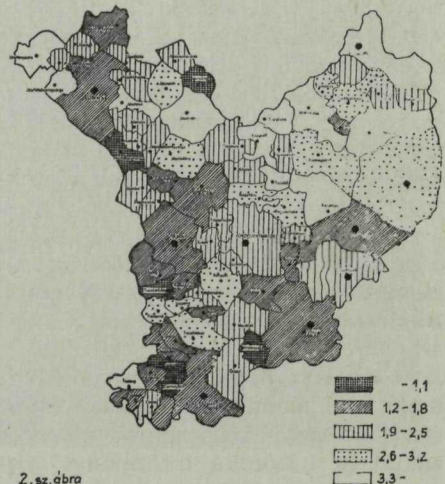
Az ábrák sok kommentárt nem igényelnek. A felsőfokú iskolázottságban kiemelkednek a városok és a középfokú iskolaszékhelyek, elmáradott képet mutatnak a régi Tiszafüredi és Törökszentmiklósi Járás, valamint a Tiszazug községei. Megjegyzem, hogy az ábra az egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezők ará-

A. FELSFÖKŰ VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK

ARÁNYA (%) A 7 ÉVES ÉS IDŐSEBB NÉPESSÉGBEN /1980/

AZ ANALFABÉTÁK ARÁNYA (%) A 7 ÉVES ÉS IDŐSEBB NÉPESSÉGBEN (1980)

nyát tünteti fel a számítási anyagtól eltérően. (Ennek településenkénti átlaga 2,1⁰/o.) Az analfabétizmusban egyszerű területi következtetéseket levonni nem lehet. A volt Tiszafüredi Járás azonban e szempontból is kedvezőtlen adottságú területnek bizonyult. Meglepő azonban, hogy az iskola nélküli Jászivány és Tiszainoka mutatója milyen jó!

1. Egyváltozós összefüggések

A szemléleten túli összefüggéseket a 2. sz. korrelációs táblázat tárja fel.

2.sz. táblázat

A FŐBB ISKOLÁZTATÁSI MUTATÓK LINEÁRIS KORRELÁCIÓI

Megnevezés ill. jelölés	Évek	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
Analfabéta / x_1 /	1960.	1	0,19	-0,15	-0,45	-0,45	-0,39	-0,29
	1970.	1	0,28	0,00	-0,52	-0,51	-0,32	-0,25
	1980.	1	0,34	0,13	-0,40	-0,45	-0,25	-0,15
1-5. végzett / x_2 /	1960.		1	-0,64	-0,46	-0,49	-0,45	-0,43
	1970.		1	-0,28	-0,43	-0,60	-0,60	-0,55
	1980.		1	0,15	-0,36	-0,73	-0,64	-0,49
6-7. végzett / x_3 /	1960.			1	-0,29	-0,28	-0,24	-0,22
	1970.			1	-0,54	-0,55	-0,39	-0,34
	1980.			1	-0,59	-0,77	-0,54	-0,49
8. végzett / x_4 /	1960.				1	0,97	0,76	0,67
	1970.				1	0,87	0,45	0,36
	1980.				1	0,66	0,09	0,06
Legalább 8. élt. végzett / x_5 /	1960.					1	0,89	0,81
	1970.					1	0,82	0,72
	1980.					1	0,76	0,63
Legalább középisk. végzett / x_6 /	1960.						1	0,95
	1970.						1	0,94
	1980.						1	0,88
Fogyasztási érték. fejátl. h. fejátl. h. együt./ x_7 /	1960.							1
	1970.							1
	1980.							1

A táblázat lehetővé teszi, hogy néhány időbeli tendenciára utaló megállapítást is tegyünk.

A táblázat alapján világos a következő: valamennyi iskolázatlansági mutató negatív korrelációban van valamennyi magasabb iskolázottsági mutatóval (jobb felső 9x4-es mező);

a magasabb iskolázottsági mutatók pedig pozitív korrelációban egymással (jobb alsó 12x4-es mező). Az előbbiekre a lazább, az utóbbiakra a szorosabb — de 1980-ra gyengült — kapcsolatok a jellemzők. Ez azt jelenti, hogy a megye településeire eléggé a szerves kapcsolatú iskolázottság a jellemző, de ez a szervesség 1980-ra gyengült. Ezt hangsúlyos megállapításként tesztem, mert ezzel árnyaltam Kozma Tamásnak és Forrai R. Katalinnak az egyik tanulmányában rögzítetteket³. Általában kisebb intenzitással jár együtt az alacsonyabb iskolázatlansággal a magasabb fokú iskolázottság, mint ahogy a magasabb iskolázottság különböző mutatói kapcsolódnak egymáshoz.

Így tehát egy-egy Szolnok megyei településen gyengébb-erősebb tendenciával, de igaz, hogy ahol nagyobbak az iskolázatlansági mutatók, ott kisebbek a magasabb iskolázottsági jellemzők, s ez utóbbiak közül a különbözőek szorosabban együttjárnak. A jobb alsó 12x4-es mező korrelációs együtthatóinak 1960 és 1980 közti csökkenése azt érzékelteti, hogy 20 év alatt ebben lazulás következett be. Kevesebb 1980-ban pl. a „tipikusan iskolázatlan” település Szolnok megyében, mint 20 évvel korábban; a fejlődés tehát — ez a táblázat is mutatja — mindenképpen szerényen kiegyenlítő jellegű volt.

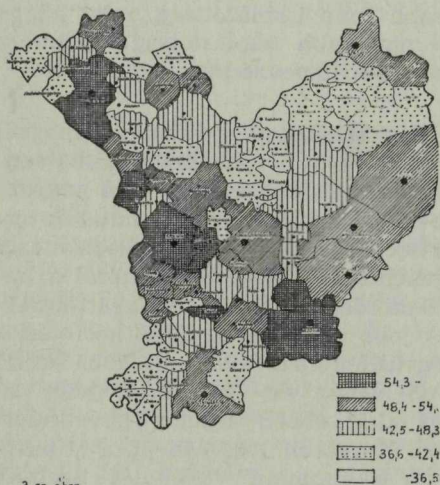
Miközben a 2. sz. táblázat valamennyi elemének értékelését az érdeklődő olvasóra bízom, a jobb alsó 12x4-es mezőből néhány adatot még külön kiemelnék.

Az egyik: feltűnik a táblázat e részében két kiugróan alacsony (0,06, illetve 0,09) együttható. E szerint a pontosan nyolc általánost végzetek aránya egy-egy településen 1980-ra szinte függetlenné vált attól, mennyi

ott a legalább középiskolát illetve főiskolát végzettek. (Ezt a vonást emelik ki a (3) alatt idézett munkában a szerzők.)

Másik jellemzőként megemlítem, hogy — a gyengülés ellenére — 1980-ban is rendkívül szoros a legalább középiskolát végzettek, illetve

A LEGALÁBB 8 ÁLTALÁNOS ISKOLAI VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK ARÁNYA (%) A 7 ÉVES ÉS IDŐSEBB NÉPESSÉGBEN / 1980/

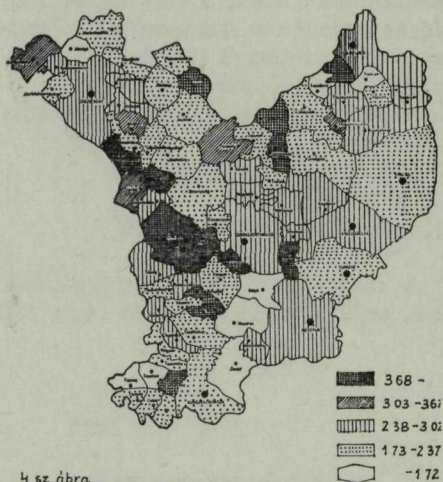

3. sz. ábra

a főiskolát végzettek arányának a kapcsolata. Ez lehetővé teszi, hogy a legalább középiskolát végzettek arányainak megyei kartogrammját az 1. sz. ábrához való hasonlósága miatt ne is tegyem itt közzé.

A táblázat szerint a felsőfokú végzettségűek arányára a legnagyobb pozitív befolyással az van, hogy a közvetlenül öt megelőző iskolatípust, a középiskolát legalább mennyien végeztek el az adott településen. (Ez egyébként a normális fejlődés szempontjából a természetes.)

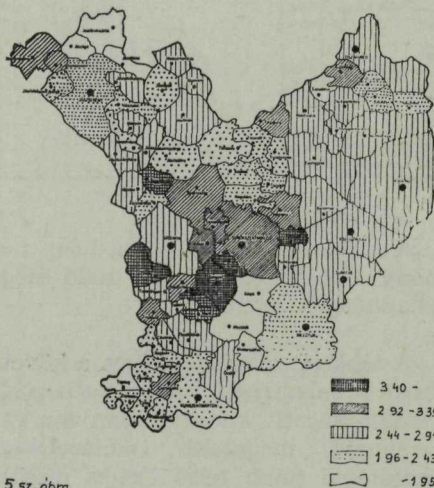
A FELSŐFOKÚ INTÉZMÉNYBEN VÉGZETTEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1980-BAN AZ 1960. ÉVIEK %-ÁBAN

4. sz. ábra

Az 1. sz. ábrától függetlenebb információkat tartalmaz viszont a 3. sz. ábra. Ezért ezt közreadtam.

A LEGALÁBB 8 ÁLTALÁNOST VÉGZETTEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1980-BAN AZ 1960. ÉVIEK %-ÁBAN

5. sz. ábra

E szerint 1980-ban a legalább nyolcosztályos iskolai végzettségben a megyének van egy intenzitási tengelye a Jászberény—Szolnok és agglomerációja — Mezőtúr vonal tekintetében, melyet a nagykun városok és Tiszafüred egészít ki.

A felsőfokú intézményben oklevelet szerettek és a legalább 8 osztályt végeztek 20 éves dinamizmusát tárja az olvasó elé a 4. és 5. sz. ábra.

A két ábra alapján kiemelhető, hogy Szolnok és agglomerációja a nagyarányú társadalmi-gazdasági fejlődést követve az iskolázottságban

is igen dinamikus lépést előre, és jórészt így érte el azt a kedvező helyzetet, melyet az 1. és a 3. sz. ábra tükröz.

2. Néhány fontosabb többváltozós összefüggések

Mindenek előtt az „iskoláztatási piramis” három adatának összefüggését vizsgáltam a három különböző időpontban. A számítások végeredményét kifejező regressziós egyenleteket és az ún. többszörös determinációs együtthatókat⁴ az alábbiak szerint lehet összefoglalni:

$$X_7 = -0,01 \cdot X_5 + 0,35 \cdot X_6 + 0,07 \quad (1); R_{7,5,6}^2 = 89,9\% \quad (1960)$$

$$X_7 = -0,02 \cdot X_5 + 0,33 \cdot X_6 + 0,35 \quad (2); R_{7,5,6}^2 = 88,9\% \quad (1970)$$

$$X_7 = -0,02 \cdot X_5 + 0,28 \cdot X_6 + 0,45 \quad (3); R_{7,5,6}^2 = 78,6\% \quad (1980)$$

(A jelölés itt és a továbbiakban is az 1. illetve 2. sz. táblázatban használtaknak felel meg.)

Az (1), (2) illetve (3) egyenletekből megállapítható, hogy a legalább középiskolai végzettségűek arányának növekedésével együttjár a felsőfokú végzettségűek arányának növekedése, míg a legalább nyolcosztályos végzettségűek arányának növekedése kissé csökkenti azt. Az előbbi a domináns hatás, mely a következő egyszerű okfejtéssel belátható: a legalább 8 osztályos végzettséggel rendelkezők aránya (x_5) általában nincs hétszerese a legalább középiskolai végzettségűek arányának (x_6 -nak). (Lásd: 1. sz. táblázat!) Az utóbbi együtthatója viszont jóval több, mint hétszerese a legalább 8 osztályos végzettségűek együtthatójának. (A (3) egyenlet esetében éppen 14-szerese, az (1) egyenlet esetében pedig éppen 35-szöröse.) Ezért az (1)—(3) egyenletek aláhúzott részei feltétlenül pozitívak. A többszörös determinációs

együttható 20 év alatt csökkent; a két tényező együttes hatása tehát mérséklődött.

Az egyenlet együtthatóiból azonban nemcsak ilyen egyedi számításokkal lehet megbecsülni az egyes változók relatív jelentőségét. Ezt azonnal megadják egzaktul az ún. „path-együtthatók” (5), mely a következőknek adódott:

$$p_5 = -0,15; p_6 = 1,08 \quad (1960)$$

$$p_5 = -0,14; p_6 = 1,07 \quad (1970)$$

$$p_5 = -0,11; p_6 = 0,97 \quad (1980)$$

Ezekből az adatokból világos, hogy 20 év alatt Szolnok megyében a felsőfokú intézményt végzettek aránya szempontjából a legalább középiskolai végzettségűek arányának jelentősége felértékelődött a legalább 8 általánost végzettek arányához képest. (A p_6/p_5 arány növekedése fejezi ki ezt.)

Ezt külön is megerősíti, hogy az előbbi tényező hatása mindhárom évben $p = 0,5^0_0$ -os szinten szignifikáns (vagyis a hatás $99,5^0_0$ -os valószínűséggel érvényesül), míg az utóbbi tényező hatása 1960-ban és 1970-ben csak $p = 5^0_0$ -os, 1980-ban pedig csak $p = 10^0_0$ -os szinten szignifikáns.

Tehát egyre erősödött az a tendencia a megyében (is), hogy azokon a településeken lehet találni arányában a legtöbb diplomást, ahol a legalább 8 általánost végzetek összetétele olyan, hogy ezen belül a legalább középiskolai végzettségűek aránya magas. Ez a „szerves” iskoláztatási fejlődés markáns bizonyítéka!

Lehetőség van arra is, hogy a többszörös determinációs együtthatókat a path-együtthatók segítségével felbontsuk⁶. Ezt tartalmazza a 3. sz. táblázat.

3. sz. táblázat

Az $R^2_{7,5,6}$ többszörös determinációs együttható felbontása a kapcsolatos path-együtthatók segítségével %-ban/

Megnevezés, jelentés	1960.	1970.	1980.
p^2_5 / x_5 direkt hatása x_7 -re %-ban/	2,2	2,0	1,2
p^2_6 / x_6 direkt hatása x_7 -re %-ban/	116,2	111,6	93,7
$2p_5 \cdot p_6 \cdot R_{5,6} / x_5$ és x_6 közös hatása x_7 -re %-ban/*	-28,3	-24,7	-16,3
$R^2_{7,5,6} / x_5$ és x_6 együttes hatása x_7 -re %-ban/	89,9	88,9	78,6

* A táblázatban p_5 , p_6 a path együtthatókat, $R_{5,6}$ a 2. sz. táblázatban található, páronkénti korrelációs együtthatókat jelöli.

A táblázat világosan mutatja x_6 jóval nagyobb jelentőségét x_7 -re x_5 -nél. A közös hatásuk azért negatív x_7 -re, mivel x_6 is része x_5 -nek (hiszen aki leérettségizett, az feltétlenül elvégezte a 8 általános), mely ellenirányú hatást fejt ki.

Vizsgáltam azt is, hogy a megye egyes településcsoportjaiban az „is-

koláztatási piramis” adatainak milyen összefüggése a jellemző. Nyilvánvaló, hogy pl. a városok lakossága általában iskolázottabb a községekénél. Ugyanez igaz a középfokú iskolákkal (külön-külön középiskolával illetve szakmunkásképző intézettel) rendelkező településekre is. (Ezt az ábrák érzékeltették is.)

Van-e a város és a község relációjában is kiegyenlítődési tendencia?

Előny-e a középfokú iskola a település magasabbfokú iskolázottsága szempontjából?

A választ különösebb számítás nélkül is meg lehet adni, de a számítás bizonyít is; továbbá pontossága révén a halványan érzékelhető tendenciákat is világosan ki tudja jelezni.

Mindenek előtt vezessünk be további (ún. „mesterséges”) változókat⁷, a középiskola-székhelyek, a szakmunkásképző intézeti székhelyek, a városok kiemelt vizsgálata érdekében. Ezeket jelölje rendre x_8 , x_9 , x_{10} .

Tekintsük egyelőre eredményváltozóknak a „piramis csúcsát”, a felsőfokú végzettségűek arányát. Legyen tényező-változó az előbbi három, valamint x_5 és x_6 (a „piramis” alsóbb rétegei).

Elvégeztem az 5 független változós regresszió-analízist és a szükséges szignifikancia-vizsgálatot. Nem elégedtem meg az össz-hatás szignifikanciájával, hanem a tényezőkénti legalább $p = 5^0_0$ -os szintű szignifikanciát is megköveteltem. A változók fokozatos csökkentésével előbb-utóbb többnyire beállt egy olyan eset, kialakult egy olyan egyenlet, amelyben már minden egyes változó (és természetesen az együttes) hatása legalább $p = 5^0_0$ -os (de sokszor a

legszigorúbb kritériumot is teljesítő $p = 0,5\%$ -os) szinten szignifikáns volt.

Ez természetesen igen hosszadalmas és számítógéppel is időigényes számításorozat, melynek így csak a hasznos végtermékét adom közre⁸.

Ugyancsak mellőzöm a számítások részletezését, az alternatívák mindegyikének e munkában való végig elemzését. (Melyet természetesen megtettem.) Hiszen vizsgálni lehet a felsőfokú végzettségűek arányának függését a legalább középiskolai végzettségűek arányától és a település említett sajátosságaitól (Attól, hogy ti. a település város vagy nem, van szakmunkásképző intézete vagy nincs.) vagy a legalább 8 osztályt végzetek arányától és a település említett sajátosságaitól, de elemezhető az a függés is, amely a „köz-

bülső lépcső”, a legalább középiskolai végzettségűek aránya és a „legalább 8 osztályos végzettségűek aránya, valamint a település említett sajátosságai között fennáll. Részletezni csak az egyik esetet kívánom,

Milyen konzekvenciák szűrhetők le a felsőfokú végzettségűek arányának a legalább 8 osztályos végzettségűek arányától és a település említett sajátosságaitól való függésének időbeli változásából?

Ebben az esetben az említett változó-csökkentés eljárással mindhárom évben egy-egy három független változós, teljesen és tényezőnként is legalább $p = 1\%$ -os szinten szignifikáns regressziós egyenletet kaptam. Ezek és teljes determinációs együtthatók a következők voltak:

$$\begin{aligned} X_7 &= 0,05 \cdot X_5 + 0,30 \cdot X_9 + 0,26 \cdot X_{10} - 0,05 \quad (4); R^2_{7;5,9,10} = 75,3\% \quad (1960) \\ X_7 &= 0,06 \cdot X_5 + 0,56 \cdot X_9 + 0,58 \cdot X_{10} - 0,41 \quad (5); R^2_{7;5,9,10} = 68,0\% \quad (1970) \\ X_7 &= 0,04 \cdot X_5 + 1,04 \cdot X_9 + 0,86 \cdot X_{10} + 0,13 \quad (6); R^2_{7;5,9,10} = 61,1\% \quad (1980) \end{aligned}$$

Könnyű látni, hogy a három tényező együttes determináló hatása csökkent. (Ezt a teljes determinációs együtthatók mutatják.) A településeknek két megkülönböztető sajátossága rajzolódott ki szignifikánsan. Az egyik: van-e szakmunkásképző intézet a településen vagy nincs; a másik: városról van-e szó vagy községről. (Az előbbit az x_9 , az utóbbit az x_{10} mesterséges változó fejezi ki.) A path-együtthatók arányai még azt is érzékeltették, az a tény, hogy a településen szakmunkásképző intézet van vagy nincs valamivel még erősebb megkülönböztető tényezőnek bizonyult, mint a városi lét.

Mi magyarázza a szakmunkásképző intézetek ilyen meghatározó megkülönböztető szerepét?

Szerintem a következőket kell megfontolnunk: egy kivételével minden szakmunkásképző intézetünk településen van középiskola (ezek tehát alapvetően legalább két középfokú iskolával rendelkező települések). Ez szellemi potenciál szempontjából már eleve két, felsőfokú intézményben végzeteket tömörítő szervezetet jelent.

Feltételezhető továbbá, hogy ahol szakmunkásképző intézet van, ott többnyire megfelelő felsőfokú szellemi potenciált képviselő ipari-mezőgazdasági-szolgáltatási bázis is van, mely szintén kedvezőbbé teszi a felsőfokú végzettségűek arányát.

Számszerűen is könnyű a megosztó hatások „bemérése”. Az x_9 és az x_{10}

definícióit alapulvéve ugyanis, ha pl. egy település város és szakmunkásképző intézménye is van (Türkeve kivételével egyébként minden városnak van), ott x_9 és x_{10} értéke egyaránt 1. Ha a település nem város x_{10} lesz 0, ha nincs szakmunkásképző intézménye, akkor pedig x_9 . Így triviális, hogy a város-falu különbség hordozói x_{10} együtthatói, a szakmunkásképző objektummal való rendelkezésből adódó különbség hordozói pedig x_9 együtthatói. Ezeket a differenciákat tehát a (4), (5), (6) egyenletek aláhúzott részének értékei (gyakorlatilag ezek együtthatói) adják meg.

A következő esetek lehetségesek:

1. város szakmunkásképző intézet-tel;
2. város szakmunkásképző intézet nélkül;
3. község szakmunkásképző intézet-tel;
4. község szakmunkásképző intézet nélkül.

E négy típus között — a (4) egyenlet szerint — $0,30 + 0,26 = 0,56$; $0,30$; $0,26\%$ -nyi, a fenti körülményekkel összefüggő különbségek voltak már 1960-ban is a felsőfokú végzettségűek arányában (átlaguk mindössze $0,7\%$ volt!). Ezek az — e megosztó tényezőkkel összefüggő — különbségek 1980-ra a felsőfokú végzettségűek tekintetében — a (6) egyenlet szerint — $1,04 + 0,86 = 1,9$; $1,04$; $0,86\%$ -nyira növekedtek, tehát gyakorlatilag több, mint háromszorosára nőttek. (A pontos arányszámok rendre: $3,39$; $3,47$; $3,31$.) Ezt a tényt csak az enyhíti, hogy közben a felsőfokú intézményt végzetek átlaga is $3,29$ -szorosára nőtt ($2,3\%$ lett). A hatásoknak az összetételéről azonban onnan kapunk világosabb képet, ha megadjuk a többszörös determinációs együttható felbontását. Ezt részleteztem a 4. sz. táblázatban.

4. sz. táblázat

Az $R^2_{7;5,9,10}$ többszörös determinációs együttható felbontása

Megnevezés, jelentés	1960.	1970.	1980.
P^2_5 / x_5 direkt hatása x_7 -re %-ban/	31,4	20,5	8,2
P^2_9 / x_9 direkt hatása x_7 -re %-ban/	5,8	7,0	12,8
P^2_{10} / x_{10} direkt hatása x_7 -re %-ban/	3,4	5,1	6,8
$2P_5 \cdot P_9 \cdot R_{5,9} / x_5$ és x_9 közös hatása x_7 -re %-ban/	17,0	15,8	11,6
$2P_5 \cdot P_{10} \cdot R_{5,10} / x_5$ és x_{10} közös hatása x_7 -re %-ban/	11,1	11,2	7,9
$2P_9 \cdot P_{10} \cdot R_{9,10} / x_9$ és x_{10} közös hatása x_7 -re %-ban/	6,6	9,5	13,7
$R^2_{7;5,9,10} / x_5, x_9$ és x_{10} együttes hatása x_7 -re %-ban/	75,2	68,0	61,0

A táblázat világosan mutatja a hatások összetételének a megkülönböztető tényezők javára való átrendeződését. x_5 hatása szinte eljelentéktelenedett és különösen megerősödött a szakmunkásképző intézettel való rendelkezés jelentősége.

Az itt nem részletezett elemzések is arra utaltak, hogy a város-falu és a középfokú intézményellátottságbeli különbség a legalább középfokú vég-

5. sz. táblázat

Az $R^2_{6;5,9,10}$ többszörös determinációs együttható felbontása

Megnevezés, jelentés	1960.	1970.	1980.
P^2_5 / x_5 direkt hatása x_6 -ra %-ban/	51,0	36,3	24,7
P^2_9 / x_9 direkt hatása x_6 -ra %-ban/	1,8	7,6	8,7
P^2_{10} / x_{10} direkt hatása x_6 -ra %-ban/	2,9	1,6	3,4
$2P_5 \cdot P_9 \cdot R_{5,9} / x_5$ és x_9 közös hatása x_6 -ra %-ban/	12,1	19,0	16,7
$2P_5 \cdot P_{10} \cdot R_{5,10} / x_5$ és x_{10} közös hatása x_6 -ra %-ban/	13,0	7,6	9,7
$2P_9 \cdot P_{10} \cdot R_{9,10} / x_9$ és x_{10} közös hatása x_6 -ra %-ban/	3,4	5,1	8,0
$R^2_{6;5,9,10} / x_5, x_9$ és x_{10} együttes hatása x_6 -ra %-ban/	84,2	77,2	71,2

zettségükre hatás tekintetében is szélesedett. Helytakarékosság céljából most — az 5. sz. táblázatban — csak a többszörös determinációs együttható felbontását adom meg.

Az 5. sz. táblázatból jól érzékelhető, hogy a 4. sz. táblázatban jellemzett folyamat — kevésbé markánsan — de itt is lejátszódott. Ne feledjük, hogy itt a „közbülső lépésre” való hatást diszkutáltuk, és itt szükségszerűen jelentékenyebbnek meg kellett maradnia az „alap” (a legalább 8 osztályt végzettek aránya) hatásának.

A megkülönböztető tényezők hatását azonban elkülönítve is meg lehet vizsgálni.

Nézzük meg tehát külön e három tényező hatását az „iskoláztatási piramis” mindhárom változójára (mint eredményváltozókra)!

Magukat az egyenleteket nem részletezem. A számítások ebben a tiszta esetben is azt igazolják, hogy a középfokú intézménnyel való rendelkezés vagy nem rendelkezés, il-

letve a város-község közti különbség kulturális megosztó szerepe e 20 év alatt növekedett. A növekedés azonban differenciált volt. A legalább 8 általánossal rendelkezők arányára csak a város-falu különbség megosztó hatása növekedett jelentősebb mértékben. (2,2-szeresére.)

A legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők arányára most is a közel háromszoros megosztó hatás-növekedés volt a jellemző, mely a legnagyobb növekedést a város-község differencia tekintetében mutatta (3,1-szeres).

A felsőfokú végzettségűek arányára a megosztó hatás még differenciáltabban emelkedett. A középiskola létének — hiányának hatása 1,5-szeresére, a szakmunkásképző intézet létének-hiányának hatása közel 2,4-szeresére, a város-község különbség hatása több, mint 3,8-szeresére növekedett.

Az adatokból látható, hogy a magasabb iskolai végzettségűek aránya (x_6 és x_7) tekintetében fokozódtak

6.sz. táblázat

Az $R_{5;8,9,10}^2$, $R_{6;8,9,10}^2$ és az $R_{7;8,9,10}^2$ többszörös determinációs együttható felbontása

Megnevezés	1960.	1970.	1980.	1960.	1970.	1980.	1960.	1970.	1980.
P_8^2	32,8	23,9	20,9	13,8	10,4	13,6	10,6	2,2	4,3
P_9^2	4,6	3,4	2,3	9,4	13,8	8,8	12,8	15,1	13,0
P_{10}^2	0,3	0,0	0,7	2,3	1,4	3,0	2,5	7,5	6,6
$2P_8 P_9 R_{8,9}$	19,1	14,1	10,9	17,8	18,8	17,1	18,3	8,9	11,8
$2P_8 P_{10} R_{8,10}$	-4,0	0,5	5,4	8,3	5,8	9,5	7,6	5,9	7,9
$2P_9 P_{10} R_{9,10}$	-1,5	0,2	1,8	6,8	6,6	7,6	8,3	15,6	13,6
Összhatás	$R_{5;8,9,10}^2 =$ 51,3	42,1	42,0	$R_{6;8,9,10}^2 =$ 58,4	56,8	59,6	$R_{7;8,9,10}^2 =$ 60,1	55,2	57,2

jobban a különbségek. Ezt — ha úgy tetszik — lehet „természetesnek” is tekinteni. Itt azonban ez bizonyított tény.

Az is látszik, hogy a 3 megosztó hatású tényező között a legalább 3 osztályos végzettségűek arányára (x_5) és a legalább középiskolai végzettségűek aránya (x_6) a legnagyobb hatással a középiskolával való rendelkezés ténye van.

Az is tény, hogy e három megosztó tényező összehatása e 20 év alatt két esetben csökkent, egy esetben nőtt. Mindezt a 6. sz. táblázat mutatja.

E választóvonalak mentén tehát e 20 év alatt kiegyenlítődség nem nagyon történt. Minthogy a középfokú intézményekkel azért főleg a városok rendelkeznek, így az ezen intézményellátottságbeli különbség formájában megjelenő egyéb különbségek is elsősorban a falu-város különbséggel fűggenek össze.

Művelődéspolitikusok körében jól ismert, hogy az 1958-as művelődés-

politikai irányelveknek a falu és a város közti különbségek megszüntetésére vonatkozó célkitűzését országosan sem sikerült végrehajtánunk. Az elért szerény eredmények ellenére is nagyok tehát a tennivalók a kulturális kiegyenlítés terén. Ennek egy fontos oldalát, az iskolázottságbeli területi különbségeket igyekeztünk alaposan mérlegre tenni Szolnok megye tekintetében.

Napjainkban az őszinte mérlegvonas a kibontakozási programhoz kapcsolódó reális művelődéspolitikai célkitűzések megfogalmazása érdekében éppúgy szükséges, mint a kiegyenlítési programok tényleges kialakításához.

Jól tudjuk ugyanis, a kibontakozási program művelődéspolitikai része éppen a kiegyenlítés érdekében teendő intézkedéseknek adott prioritást a demográfiailag népes korosztály középiskoláztatása idején.

DR. VINCZE SÁNDOR

J E G Y Z E T E K

1. Lásd pl.: dr. Vincze Sándor: Diplomások Szolnok megyében, Jász-kunság, 1984.
2. 1960. évi népszámlálás. 3. p. Szolnok megye személyi és családi adatai 50–52. old.
3. Forrai R. Katalin — Kozma Tamás: Az iskolázottság területi egyenlőtlenségei Magyarországon, 1980. Munkaközi beszámoló. Az OPI Értékelési Központjának Közleményei 11. füzet. 16–21. old.
4. Köves — Párniczky: Általános statisztika II. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 198. 125–272. old.
5. Dr. Sváb János: Biometria módszerek a kutatásban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1973] 319. old.
6. 5. alatt idézett munka (a továbbiakban i. m.) 319. old.
7. A mesterséges változó ez esetben a következő függvény: egy település esetében értéke 1, ha az város, illetve középiskolája vagy szakmunkásképző intézete van, egyébként 0. (Három különböző függvényről van szó!) Lásd: Köves — Párniczky: Általános statisztika II. 261. old.
8. Lásd 4. alatt i. m. 264–266. old.

A Tabán festője

Szolnokon, a városközpont jellegtelen egyforma szürke betontömbjeinek egyikeben él és dolgozik Tóth Tibor öntevékeny festőművész. Nincs műterme, a szoba egyik sarka a kinevezett festőhelye. Kevesen ismerik, mert még nem sok alkalom adódott, hogy a nagyközönség előtt bemutatkozzék.

Nem amatőr, nem hobbiból fest! S, ahogy Ő vallja: „Izgalmakkal, gyötrelmekkel, aggodalmakkal és verejtékkel tett nehéz munkát jelent egy-egy kép megszületése.”

(ma Beloianisz). A kiállított munkák között Tóth Tibor alkotása is látható volt. A MÁV-nál a szakkört az egykori Aba-Novák-tanítvány, Móra Antal vezette.

Abban az időben úgy érezte a rajzolást, festést fogja magasabb szinten művelni. Erre adott is volt a lehetőség, hiszen tehetséges szakkörtag volt. Az államokat azonban keresztülhúzta a háború. Több mint másfél évig volt hadifogoly. Végigjárta szinte egész Nyugat-Európát, közben súlyos mellhártyagyulladást kapott, s csak 1946. októberében tért haza.

Szolnokon 1947-ben megalakult a Festő Munkások Szövetkezete. Itt lett címfestő, ahol néhány hónap alatt megszervezte a festőrészleget. A felszabadulás előtt, s utána is ez komoly szakmát jelentett, iparművészeti foglalkozásként tartották nyilván. Nem véletlen, hogy a nagy cégeknél, különösen a fővárosban

Gyermekkorától igen élénk figyelmet fordított a rajzolás, festés iránt, ahol mindig a legjobbak között volt. Keresztapja, aki Iparművészeti Főiskolát végzett, szeretne volna, ha keresztfia is oda kerül. Ő azonban a képzőművészet felé vonzódott. Olyannyira, hogy 1942. december 22-én a helyi Nemzeti Jövők című újság arról számol be, hogy a MÁV Milleneumi Dal és Zeneegylet rajz szakosztálya tárlattal mutatkozott be a Constantin iskolában

festők és iparművészek is dolgoztak, ez időben ugyanis még sok figurális reklámtáblát kellett készíteni.

Közben a szakszervezet támogatásával megalakultak a képzőművészeti körök. Szolnokon Baranyó Sándor indította be a Dolgozók Képzőművészeti Szabadiskoláját, amelynek foglalkozásait a Constantin iskolában tartották.

Később 1951-ben Chiovini Ferenc vette át Szolnoki Képzőművész Kör néven. Ekkor került oda Tóth Tibor. Chiovini mester irányításával a 14 fős csapat megismerkedett a grafika, festészet és művészettörténet alapjaival.

Számára ez hatalmas szellemi erőt jelentett, hiszen itt bontakozott ki igazán művészi kifejezőmódja. Itt sajátította el a művészet igen bonyolult titkait és természetesen nehézségeit is.

Először a Nemzeti Szalonban szerepelt 1954-ben kiállításon egy csendélettel. Egy évvel később a Képzőművészeti és Díszítőművészeti Körök IV. Kiállításán az „Öreg paraszt” című olajfestményével; majd 1960-ban a Műcsarnokban láthatta a közönség a „Kucsmás paraszt” című alkotását. Aztán végre négy év elteltével Szolnokon is bemutatkozhatott egy képpel a Téli Tárlaton, 1965-ben pedig az „Épülő MÁV kórház”-zal.

Ezután hosszú „hallgatási” idő következett. Nem a festést hagyta abba, hanem kiállítása nem volt. (Nem tartották érdemesnek!)

Az SZMT segítségével 1979-ben Szolnokon, a Ságvári Művelődési Házban több mint 100 képből álló gyűjteményes kiállítást rendeztek műveiből. 1984-ben ugyancsak a szakszervezet segített képeit bemutatni Szolnokon, Jászberényben és Alattánban.

Két évvel ezelőtt a HVDSZ szervezésében meghívták Budapestre, a Hollósy Simon Galériába, ahol közel 50 képpel mutatkozott be a főváros közönsége előtt.

E sorok írójának volt alkalmja néhány estét eltölteni Chiovini Ferenc műtermében. Gyakran mondta, s ezt bizonyította munkáival is, hogy ami igazi művészet, azt megőrzi az utókor, amely pedig csak hazug, divatművészet, azt az idő eltünteti. Úgy érzem Tóth Tibor munkássága az igazit képviseli.

Tóth Tibor elmúlt 60 éves. Soha nem volt törekvő, csendes embernek ismerik. Témáiban vonzódik az Alföldhöz, a városához, annak is a Zagyva—Tisza—Tabán környékéhez. Szereti a szépet, egy-egy régi élményt, látványt szívesen földolgoz. Szívesen festi a Tabánt, a Zagyva-partot az évnek minden szakában. Portréi is kiválóak.

Képei több százra tehetők. Igazi elismerést azonban még nem kapott, nem jelent meg munkásságáról elemző írás. Pedig a négy évtizedes munkásságban benne van Tóth Tibor művészi elkötelezettsége; az, amelyet Chiovini Ferenc segített tökéletesebbre formálni.

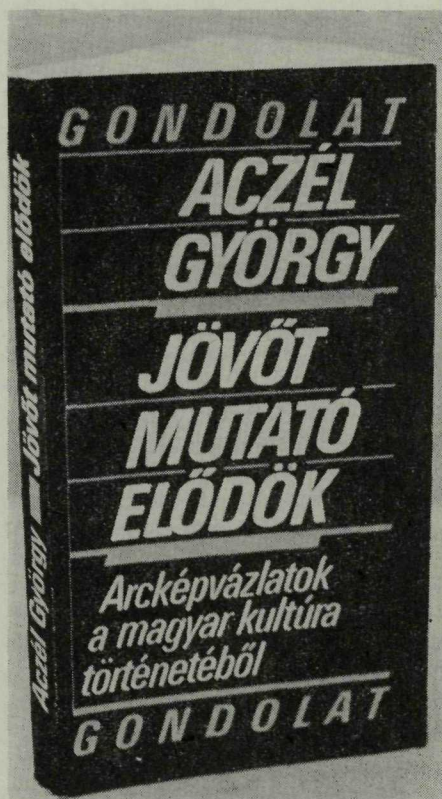
TARPAI ZOLTÁN

Aczél György: Jövőt mutató elődök

Arcképvázlatok a magyar kultúra történetéből

A magyar kultúra története nem csupán alkotásokból ismerhető meg. Mivel a legértékesebb hagyományok is a történeti recepció (befogadás) irányultságának vannak kiszolgáltatva, az árnyalatok és összefüggések megközelítően teljes ismerete nélkül óhatatlanul leegyszerűsíthető ítéletekhez juthatunk.

Aligha véletlenszerűen, hiszen — ahogyan Aczél György egyik írásában olvashatjuk — „mindig magunkat szegényíthetjük, ha leegyszerűsítve pillantunk korábbi időszakokra, ha csupán napi elképzeléseink igazolásához keresünk példákat egykori bonyolult történelmi idők eseményeinek földidézésekor. Megfosztjuk a jelent a megértés tanulságaitól”. S amennyire ismerjük a — sokszor átláthatatlannak tartott — jelent, annyira lehet reális képünk a múltból, mely nemcsak megszakitottságában vesz körül bennünket, hanem folyamatosságában is. Éppen ezért rossz tanácsadó az aktuálpolitikai szemléletmód. Mert nem továbbbélő, korokon átívelő értékeket keres, hanem a napi — s többnyire partikuláris — követelményekhez igazítható eszméket. Így elkerülhetetlenül kirekeszt vagy félreértelmez értékeket. S ehhez a meggyőző példák könnyűszerrel összegyűjthetők a félmúltból.

Hiába volt ugyanis „lobogóнк Petőfi”, ha költészete csaknem teljes egészében „átpolitizált” forradalmiságában vált irányadóvá. Vagy akár Derkovits, aki — hosszú ideig — legfeljebb politikai plakátfestőként élt a köztudatban. S Eötvös, Széchenyi,

Bartók „történeti sorsánál” beszéde-
sebb bizonyítékokat — keresve sem
találhatnánk. Más-más céllal ugyan,
de évtizedeken keresztül inkább ki-
sajátításuk, semmint életművük gon-
dlati elsajátítása volt meghatározó.

Vélhetőleg szándékosan, s máig
felszámolhatatlan károkat okozva.
Az persze csak utólag világosodha-
tott meg, hogy a *kirekesztő* szemlé-
letmód kivált a kulturális értékek
folytonosságában és megszakíttottsá-
gában való eligazodást tette lehetet-
lenné. Még ha nem vettünk is róla
tudomást. Am éppen Aczél György
— különböző fórumokon elhangzott,
s most kötetbe gyűjtött — beszédei
bizonyítják, hogy a szellemi progresz-
szió — megosztottságoktól és ellent-
mondásoktól sem mentes — fő vona-
lába csak úgy illeszthető Petőfi és
Széchenyi, Derkovits és Bartók, Ily-
lész és Lukács életműve, ha nyilván-
való történetiségükben, azaz saját
koruk feltételei között értelmezzük.
Nem túlon túl ingatag történelmi pár-
huzamokat keresve, s nem ama il-
lúziórendszer fenntartása érdekében,
mely az „újrafelfedezett” elődök vélt
vagy valós szellemi hatásából táplál-
kozik. Mindaddig lehetetlen ugyanis
valódi jelentőségüket felismerni és
adekvátan értékelni, amíg nem lát-
juk tisztán azokat a történeti megha-
tározottságokat, *amelyek között való-
ban jövőt mutató elődökként jelen-
hettek meg.* S itt nem arról van szó,
mintha nem lehetne újra meg újra
„felfedezni” haladó gondolataikat,
hanem inkább arról, hogy másként
és másként ismerték fel koruk belső
fejlődésigényeit. *S ennek megfelelő-
en másként és másként cselekedtek.*
Ezért is tanulságos az, ahogyan
Aczél György a köztük levő érintke-
zési pontokat kijelöli. Nem elsősor-
ban szellemi rokonságuk alapján, ha-
nem annak a történelmi folyamat-

nak az ívét is megrajzolva, mely vi-
lágossá teszi eltérő életútjaik egy-
másba kapcsolódását.

Mert egyáltalán nem feloldhatatlan
paradoxon az, hogy az arcképvázla-
tok sorában egymástól annyira el-
különülő alkotók kaptak helyet. Még
a némileg kivételességszámba menő
Somogyi Károly kanonok portréja is
azt a felismerést erősíti, hogy előíté-
letek vagy prekonceptciók alapján
eleve hamis képet alakíthatunk ki a
műtről. S ezen belül akár a nemzet
haladását szem előtt tartó személyi-
ség szerepéről is. Csak az a megkö-
zelítés tudja elkerülni ezt a veszélyt,
amelyik a valóság, a tények tisztele-
tét ugyanúgy kiterjeszti a múltra,
mint a jelenre. S ha egyetlen más
kultúratörténeti tény sem, csupán e
kiemelkedő könyvtáralapító felidé-
zett tette szólna egyedül e vélemény
mellett, már csak ennek alapján is
igazat kellene adnunk Aczél György-
nek. De szól más is. Többek között az
a higgadt érvelés, amellyel a szerző
portréit megrajzolja. Akár József At-
tiláról, akár Illyés Gyuláról írt sorait
olvassuk, mindig egyértelművé válik
az a mérték, mely nem a szembeszö-
kő igazságok lajstromozásában jut
érvényre, hanem az alkotói világkép
belső összefüggéseinek feltárásában,
a művészileg legérvényesebben kife-
jezett tartalmak értelmezésében. Nem
szűken vett irodalomtörténeti vagy
esztétikai szempontok alapján, ha-
nem ezeknél jóval tágabban. Minde-
nekelőtt annak a felismerésnek a je-
gyében, hogy a „kulturális öröksé-
get nem kisajátítani, hanem elsajáti-
tani kell korunk minden lehetőségé-
vel, népünk távlatainak képviselété-
ben”.

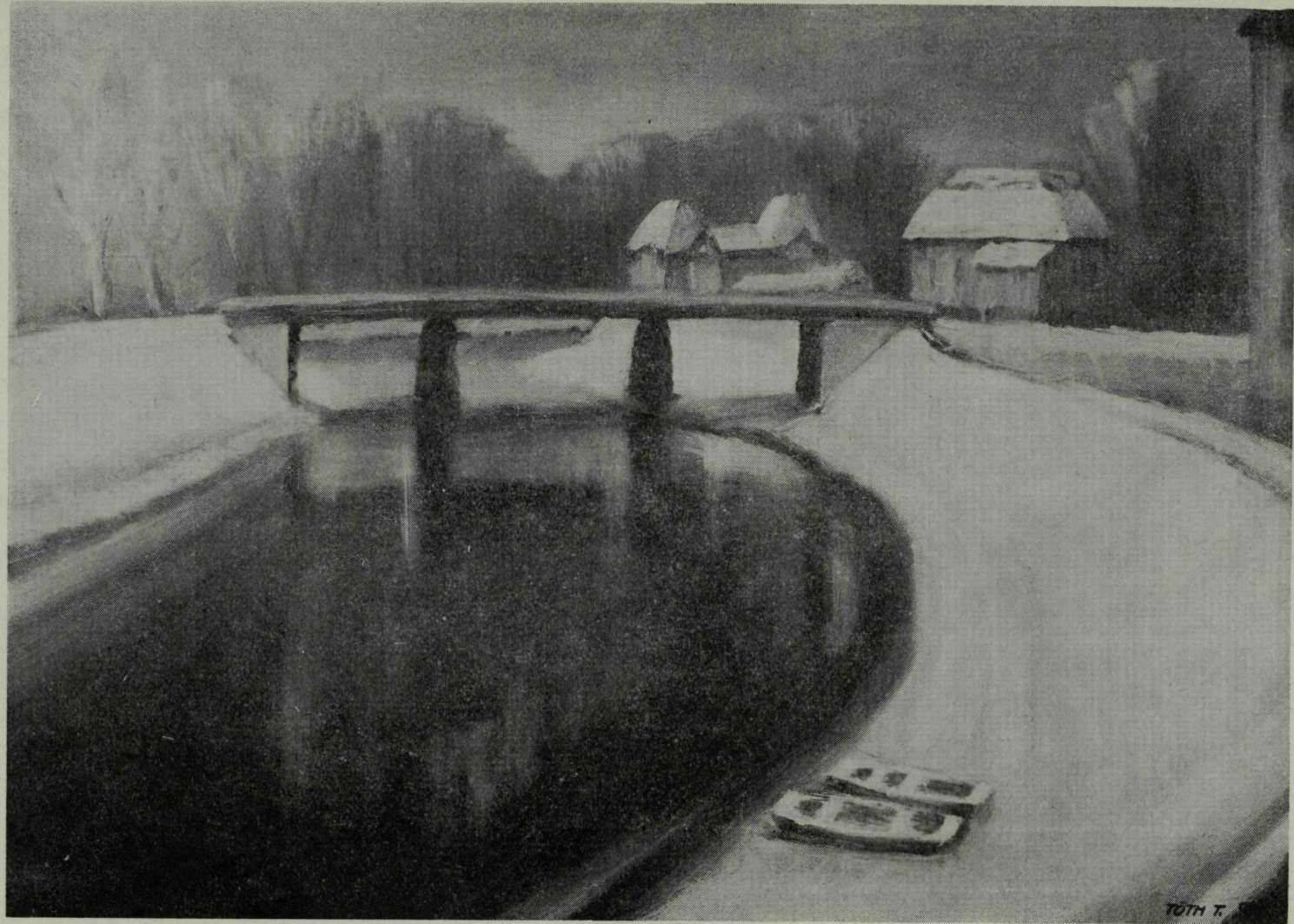
Ha nem így volna, ha a magyar
kultúra valóban páratlan személyi-
ségeinek arcképe megmaradna a
puszta történeti felidézésnél, akkor

bizonyosan erőszakoltnak tűnnének azok a társadalmi példái is, melyek *a jelen megértéséhez és megváltoztatásához kötődnek*. Mert a megértés tanulságai éppen abból származnak, ahogyan — újra csak a kifejező kötet címre utalva — az elődök jövőt mutató gondolatai, cselekedetei a jelen kihívásaival találkoznak. Ugyanakkor azt is vallja, hogy az ember és életismeretnek, a történelemlátásnak, az élményi és intellektuális érzékenységnek közös nevezőjén, azaz a tehetség és a valóságismeret kettősségében jön létre az igazi érték. Eszmeileg is érvényes bizonyítékát adva annak, hogy az alkotói szuverenitás — meghatározott történelmi feltételek közepette — önmagában aligha biztosíték ehhez. Érthető tehát, ha a múltat faggatva a mában folyó munkához olyan tájékozódási pontokat keres, melyek nem idegenek az adott alkotó világától. A változás tartalmát pedig sohasem az egyén helyét átvevő, absztrakt célok, eszmék realizálásának tekinti. Mert ha magunk elé idézzük azokat a gondolatait is, melyeket Eötvös és Széchenyi szellemi öröksége kapcsán fogalmaz meg, aligha szorul bizonyításra, hogy a „cselekvési tehetség” mennyire függvénye a jelen lehetőségeit végiggondoló magatartásnak, a legnagyobb bátorságnak tartott remény megjelenésének.

És szinte jelképertékűnek is felfogható az a Lukács Györgyöt értelmező megállapítása is, mely szerint „a művészet egymagában ugyan nem képes a valóság megváltoztatására,

de a szocializmus sem képes a művészet segítségével nélkül hozzá illő öntudathoz, méltósághoz juttatni az embereket”. Egyre kevésbé leplezhető tény ez korunkban. Aminthogy nem kételkedhetünk annak a kijelentésnek az igazságtartalmában sem, mely szerint önismeretünk és öntudatunk építői csak azok a művek lehetnek, melyek *érték- és életigenlő magatartást sugallnak*. Bár ha valamennyi arcképvázlata ideológiai érvényű és érdekű elemzés is egyben, az egytényezős magyarázatokat mégis mindig elkerüli. Alapkérdése az, hogy van-e minőségi különbség a vizsgált időszakok társadalmi problematikája között. S ha van, milyen módon jut ez kifejeződésre a kultúrában? Aczél György mégoly irodalmi érzékenységgel is ideológiai-politikai kategóriarendszerrel közeledik a kultúrához. Ám sohasem „öncsaló” módon. Mert ahogyan írja: „a valóság tisztelete nem jelenti a fönnállónak mindenesetül való elfogadását, szentesítését. Felmérve a lehetőséget, élni kell velük, megvalósítani belőlük, ami erőnkből telik — a valóság jobbítása, új lehetőségek teremtése érdekében. Nincs szükségünk öncsalásra. A reális helyzet tudat egyben az adott helyzetben reálisan benne rejlő távlatok mind pontosabb tudatát is kell hogy jelentse. Enélkül nem lehet, és nem is volna érdemes alkotásról, cselekvésről beszélni.” *Jövőt mutató elődök* című kötete ezt a felismerést is megerősíti. (Gondolat Kiadó)

DR. KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN

TÓTH T.

Téli Zagyva-part 1986.

Zagyva-part (1986)

Tisza-part (1984)

Ára: 12,- Ft